

LIETUVOS KP DOKUMENTAI APIE KOMUNISTINĖS
SPAUDOS PLATINIMĄ BURŽUAZIJOS VALDYMO METAIS

Z. ZAVECKIENĖ

Lietuvos Komunistų partija per visus savo veiklos etapus ypatingą dėmesį skyrė komunistinės spaudos leidimui ir platinimui. Ypač daug sumanumo reikėjo parodyti, dirbant sunkiomis pagrindžio sąlygomis. Dėl to reikėjo surasti ir panaudoti visas bent kiek palankesnes galimybes. 1920—1933 metais komunistinės spaudos leidimo ir platinimo darbe daug padėjo Vokietijos Komunistų partija. Tuo laikotarpiu, ypač po fašistinio perversmo Lietuvoje, Vokietijoje rado prieglobstį ne vienas politinis emigrantas, kurių daugumas buvo atlikęs Komunistų partijos pavestą darbą. Susidarius palankesnėms sąlygoms, nuo 1928 m. LKP perkėlė į Vokietiją komunistinės spaudos leidimą. 1928—1933 m. Tilžėje, Karaliaučiuje, Berlyne buvo leidžiami LKP, LKJS ir kiti komunistiniai leidiniai: „Balsas“, „Komunistas“, „Partijos darbas“, „Darbininkų jaunimas“, „Unser Emes“ („Mūsų vėliava“ žydų kalba) ir nemaža knygelė.

Tačiau ir čia spaudos leidimas ir ypač jos pergabenimas į Lietuvą buvo gana sunkus ir rizikingas. Reikėjo geros organizacijos ir apgalvoto veiklos plano. Įvairiu laiku spaudos leidimo reikalus Vokietijoje tvarkė LKP įgaliotiniai — P. Vilūnas, J. Gaška, B. Pušinis, J. Mickevičius, I. Meskupas-Adomas, J. Bulavas ir kiti.

Svarbiausius spaudos leidimo ir gabenimo į Lietuvą klausimus sprendė LKP Centro Komitetas. Antai 1930 m. Lietuvos KP CK svarstė komunistinės spaudos gabenimo per sieną klausimą ir priėmė specialų nutarimą¹, kuriame buvo išdėstyti su literatūros platinimu susiję klausimai, nurodomi spau-

dos gabenimo per sieną keliai, gabenamų spaudinių pavadinimai, rajonai, kuriems buvo skiriama spauda, spaudinių kieki ir kiti organizaciniai šio darbo uždaviniai.

Siekiant išvengti anksčiau pasitaikiusių klaidų, nutarime buvo numatyta imtis griežtesnių priemonių literatūros transportavimo darbui sutvarkyti.

LKP CK spaudos platinimą laikė vienu iš pagrindinių partijos veiklos barų. Siekiant sustiprinti šio darbo efektyvumą, buvo numatyti konkretūs terminai literatūrai į vietas pristatyti. Nutarimas įpareigojo taip sutvarkyti platinimo darbą, kad partinė literatūra patektų į vietos organizacijas kas mėnesį.

Nutarimo 3 punkte atkreiptas dėmesys į tai, kad gauta spauda nebūtų ilgai laikoma sandėliuose. Tai padėjo užtikrinti platinimo operatyvumą. Šiuo klausimu nutarime sakoma:

„3. CK randa, kad tai yra nenormalus dalykas, jei sandėliuose guli daug literatūros. Literatūra, paskirta platinimui gal gulėt centro sandėly ne ilgiau 15 dienų, rajonų sandėliuose — ne ilgiau 8 dienų, ir vietos komitetų sandėliuose — ne ilgiau 5 dienų. Tai neliečia to nuošimčio literatūros, kurį vietos organizacijos laiko kaip atsargą tolimesniai darbi. Tas literatūros nuošimtis tur būt apribotas...“

Nutarimo 6 ir 8—12 punktuose nurodyti pagrindiniai literatūros gabenimo per Vokietijos—Lietuvos sieną keliai ir atskirų rajonų aprūpinimo literatūra tvarka. Nutarimo 6 punkte nurodyta, kad šiam darbui išskirtini du partijos išlaikomi žmonės.

¹ LKP CK Partarchyvas (toliau — PA), f. 77, ap. 13, b. 1, l. 75.

Tollesni nutarimo punktai nusako literatūros paskirstymo ir pristatymo į rajonus planą:

„8. Pradėt vykdyt seną CK nutarimą apie tai, kad Vilkaviškio rajonas pats sau transportuoja literatūrą. Kai bus sudarytas atskiras Marijampolės rajonas, tai jis pristatyt literatūrą ir Marijampolės rajonui...“

9. Pavedam Šiaulių rajkomui kartu su Plungės organizacija sudaryt literatūros transportą Šiaulių rajonui, o kada įsikurs Plungės ir Mažeikių rajonai, tai ir tiems rajonams...“

10. Pavedama Kauno rajkomui organizuoti literatūros pristatymą Kauno, Jonavos ir Panevėžio rajonams...“

11. Pavedama Klaipėdos rajkomui organizuoti literatūros transportą į Klaipėdos kraštą...“

12. Vilkaviškio, Šiaulių ir Kauno rajkomai transporto darbui išskiria vedėjus ir pavaduotojus, vedėjai dirba prie tiesioginio CK transporto vedėjo kontrolės ir klauso jo bendrų nurodymų“.

Kaip matome, didžiausią darbą šioje srityje turėjo atlikti Vilkaviškio rajonas, kuris privalėjo literatūrą pats persigabenti per sieną ir paskirstyti atskiroms organizacijoms, o vėliau ir Marijampolės rajonui. LKP Kauno rajono komitetas privalėjo pristatyti literatūrą į Kauno, Jonavos ir Panevėžio rajonus. Toks organizacinis planas galėjo užtikrinti operatyvesnį spaudos platinimą. Šio darbo decentralizavimas padėjo išsaugoti dalį literatūros siuntų jų įkliuvimo atvejais.

Papildomame nutarime prie rezolucijos apie transportą² buvo numatytos komunistinės spaudos gabenimo per sieną, perdavimo ir pristatymo vietas (Eitkūnuose, Širvintoje, Tilžėje, Stalupėnuose).

Ryšium su tuo, 1930 m. Z. Angarietis LKP CK vardu kreipėsi į Vokietijos KP CK, prašydamas, kad pasienio rajonų Tilžės, Eitkūnų, Stalupėnų ir Širvintos partinės organizacijos padėtų gabenti komunistinę li-

teratūrą į Lietuvą. Kaip rodo įvairi medžiaga, Vokietijos komunistai daug talkininkavo. Antai E. Pušiniėnė prisimena, kad 1930 m. ji gabendavo lagaminą komunistinės literatūros iš Įsručio (Instenburgo) į Širvintą ir palikdavo jį pas frau Šatāt, iš kur jį paimdavo J. Olekas ir kiti K. Naumiesčio komunistai knygnešiai. Kaip prisimena J. Mickevičius, spauda į Lietuvą tuo metu buvo gabenama per Eitkūnus (prie Kybartų), Širvintą (prie Kudirkos Naumiesčio), Silėnus (prie Nemuno ties Smalininkais) ir kitas vietas.

Tuo pačiu metu paruoštoje instrukcijoje apie literatūros gabenimą³ per Vokietijos—Lietuvos sieną buvo nurodytos ir įvairios kitos konkrečios organizacinės priemonės. Instrukcijos pagrindan buvo paimta literatūros transportavimo decentralizacija. Ši instrukcija rodo, kad tuo metu veikė keleturi transporto keliai, skirti literatūros gabenimui į Kauną, Vilkaviškį, Šiaulius ir Klaipėdą.

Išspausdintą literatūrą buvo numatyta perduoti darbuotojui, dirbančiam pasienyje. Jis, laikydamasis tam tikrų instrukcijų, paskirstydavo ją Kauno, Vilkaviškio, Šiaulių ir Klaipėdos rajonų komitetams ir turėjo pristatyti į tam tikras, iš anksto numatytas vietas.

Apie literatūros sudėtį ir jos perkėlimą per sieną turėjo būti informuojamas Berlynas, Kaunas ir Maskva.

Svarbus 10 punktas. Jame duoti nurodymai, kad per sieną vienu metu būtų gabenama tik 60% bendro literatūros tiražo. Tai padėjo išsaugoti bent dalį tiražo įkliuvimo atveju.

Minėtos instrukcijos 11 punkte sakoma: „Literatūra, paskirta Kaunui, Panevėžiui, Šiauliams, Biržams, Plungei, Mažeikiams ir paskirta CK reikalams (žr. priedą) pristatoma į Lietuvą iš Vokietijos į punktą, esantį netoli rubežiaus. Literatūra, paskirta Vilkaviškiui, Marijampolei pristatoma į parubežį vokiečių pusėj ir per rubežių li-

² PA, f. 77, ap. 13, b. 1, l. 74.

³ Ten pat, l. 76—77.

perkeliama Vilkaviškio rajkomo transporto jėgomis. Literatūra paskirta Naumiesčiui—Šakiams pristatoma į parubežį ir perkeliama per rubežių kartu su paskirtąja Kaunui, bet perkeliama Naumiesčio organizacijos žinion. Naumiesčio organizacijos pareiga pristatyti tą literatūrą ir į Šakius. Literatūra, paskirta Klaipėdos kraštui, per rubežių pristatoma Klaipėdos organizacijos jėgomis". Iš čia matome, kad pagrindinis spaudinių perkėlimo per sieną darbas teko pasienio rajonams.

Atskirame instrukcijos punkte nurodoma, kad žmonės, dirbantys literatūros transportavimo darbą, arba bent jų dalis, nebūtų jungiami į kitą partinį darbą. Buvo numatyta žmonės, dirbančius literatūros gabenimo darbą, nuolat keisti. Tokios priemonės turėjo padėti išsaugoti literatūros transporto darbuotojus.

Instrukcijos 16 punkte pateikiamas sąrašas tų rajonų, kuriems turi būti pristatoma spauda. Kartu nurodoma, kiek „Balso“, „Komunisto“, „Partijos darbo“, „Darbininkų jaunimo“, „Unser Emes“ ir knygųčių egzempliorių siunčiama iš viso ir kiek skiriamą kiekvienam rajonui:

Tokios žinios labai svarbios tyrinėtojams, nustatant spaudos tiražus, jos paplitimo laipsnį ir t. t. Tai bene vienintelis dokumentas, kuriame atsispindi žinios apie visus pagrindinius komunistinius leidinius, spausdintus Vokietijoje.

Be to, LKP CK nutarime ir kitoje medžiagoje atskirai nagrinėjami vadovaujančiųjų centrų sudarymo, literatūros gabenimui skirtų ir už parduotą literatūrą gautų lėšų paskirstymo bei kiti klausimai. Antai specialiuose nurodymuose apie literatūros paskirstymą vietos organizacijoms⁴ buvo numatyta, kurią dalį spaudos atskiros partinės organizacijos turi parduoti. „Iš periodinės literatūros bent 35% to kiekio turi būti parduota, kita dalis gali būti veltui išdalyta. Iš neperiodinės literatūros (knygučių) bent 20% turi būti parduota... Įplaukos už parduotą literatūrą pasilieka vietos organizacijos žinioje, išskyrus 10% įplaukų, kurios eina į CK kasą“.

Surinktos lėšos, be abejo, galėjo būti sunaudotos naujiems spausdinimams leisti ir pan.

LKP CK nutarimas literatūros transportavimo klausimu, speciali instrukcija ir ki-

	Bal.[sas]	Kom.[unistas]	P.[artijos] Darb.[as]	D.[arbininkų] J.[aunimas]	U.[nser] E.[mes]	Knygučių iš šimto
1. Kaun.[as]	70	40	40	70	200	14
2. Pan.[evėžys]	80	40	40	80	100	17
3. Jon.[iškis arba Jonava]	40	20	20	40	50	8
4. Vil.[kaviškis]	45	30	30	45	50	10
5. N. Šak.[iai]	40	25	25	40	40	8
6. Mar.[ijampolė]	25	20	20	25	20	5
7. Šiaul.[iai]	40	25	25	40	50	11
8. Bir.[žai]	30	20	20	30	20	7
9. Pl.[ungė]	40	20	20	40	20	9
10. Maž.[eikiai]	30	20	20	30	20	8
11. Klaip.[ėda]	10	10	10	10	20	3
12. CK	10	10	10	10	5	—
13. Iv. reik.	40	30	30	40	35	—
	500	430	430	500	630	100

⁴ PA, f. 77, ap. 13, b. I, l. 74.

ti dokumentai pateikia komunistinės spaudos gabenimo per sieną ir platinimo Lietuvoje organizacinių priemonių 1930 metų laikotarpiu vaizdą. Šie dokumentai yra

nepaprastai reikšmingi partijos istorikams, spaudos tyrinėtojams ir visiems kitiems, besidomintiems Lietuvos Komunistų partijos veikla.

KELI DOKUMENTAI APIE BURŽUAZINIŲ METŲ LIETUVIŲ PERIODIKĄ

V. ŽUKAS

Lietuvos TSR Centriniam valstybiniame archyve (toliau — CVA) yra nemaža įvairios dokumentinės medžiagos lietuvių periodikos istorijai. Šiai publikacijai parinkta žurnalas „Knygos“ ir „Skaitymai“ liečianti medžiaga. Ji parodo sunkias materialines žurnalų leidimo sąlygas, jų redaktorių pastangas padaryti žurnalus populiariesnius, paskleisti juos plačiuosiuose gyventojų sluoksniuose.

IŠ bibliografijos žurnalo „Knygos“ leidimo istorijos

Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija 1921 m. numatė pradėti leisti bibliografijos ir kritikos žurnalą „Knygos“. Jis buvo skiriamas bibliotekoms, knygų leidimo ir prekybos įstaigoms, taip pat platiesiems visuomenės sluoksniams. „Knygų“ pirmasis numeris buvo paruoštas spaudai 1921 m. spalio mėn., tačiau pasirodė tik sekančių metų kovo mėn. pabaigoje. Knygų leidimo komisija buvo numaciusi žurnalą „Knygos“ leisti po šešis numerius per metus¹, tačiau, dėl tinkamos organizacijos ir materialinių lėšų stokos, jo leidimas nebuvo reguliarus. 1922 m. žurnalo „Knygos“ jungtinis 2—3 numeris buvo parengtas spaudai balandžio mėn., o pasirodė tik lapkričio mėn. Sekantis leidinys — jungtinis 4—6 numeris — buvo parengtas spaudai 1923 m. pradžioje, o išleistas tik 1924 m.

Centriniam valstybiniame archyve yra žurnalo „Knygos“ redaktoriaus V. Biržiškos raštas dėl 1-ojo numerio spausdinimo:

Švietimo Ministerijos Knygų
Leidimo Komisijos Vedėjui

Apsiėmęs redaguoti „Knygas“ 1921 m. spalio mėn. buvau sustatęs pirmąjį numerį; lapkričio m. jis buvo taisomas K. L. Komisijoj; gruodžio m. įteikiau numerį Valstybės spausdintuvei. Nepriėmus s-vei rankraščio spausdinti, buvau suradęs privačią s-ve, kuri buvo sutikusi numerį išspausdinti į dvi—tris savaites ir tai mano pastatytomis sąlygomis, t. y. kad didesnė rankraščio dalis būtų spausdinama petitu.

Tačiau Valstybės s-vė „Knygų“ spausdinimą atidavė Neumano s-vei, matyt raskdama tos s-vės sąlygas labiau prieinamomis. Man buvo duotas pasižadėjimas, jog visa spauda bus užbaigta apie pusę vasario mėnesio. Dabar jau turime kovo m., iki šiol gi išspausdinta tik du lankai formato 1¹/₂ karto didesnio už „Skaitymus“². Kadangi Neumano spausdintuveje petito nėra visai, tai tie du lankai nesudaro nei pusės viso rankraščio.

Jeigu spausdinimas ir toliau eis tokiu pat greittumu, kaip ikišioliai, tai galima laukti, jog 1 N „Knygų“ bus išspausdintas tiktai balandžio mėn. ar net gegužio m. Kitaip sakant keturių lankų dvi mėnesinio žurnalo išspausdinimui reikia mažiausia penkių mėnesių (jo sustatymui užtenka vieno mėnesio) ir per metus galės išeiti tik 2—2¹/₂ numerio.

Tokioms apstovoms esant turiu garbės pranešti, jog nusiimu nuo savęs atsakomybę už laikraščio reguliarų spausdinimą,

¹ CVA, f. 391, ap. 4, b. 1272, l. 207.

² Knygų leidimo komisijos 1920—1923 m. leistas literatūrinis žurnalas.

nes asmeniškai neturiu jokių priemonių su tuo aiškiu Valstybės spaustuvės sabotazu.

Vaclovas Biržiška
„Knygu“ Redaktorius

Kaunas

1922 m. kovo 6 d.

CVA, f. 391, ap. 4, b. 1271, l. 54.

1926 m. pasirodė žurnalo „Knygos“ 7-asis numeris. Jame išspausdinta A. Ružancovo³ sudaryta „Knygu“ 1—6 numerių sisteminė rodyklė, kurioje iššifruota dalis pseudonimų ir kriptonimų, tačiau dalis jų liko neatskleista. Centriniam valstybės archyve yra duomenų apie žurnalo bendradarbius. Viename rašte⁴ nurodyti „Knygu“ 2—3 numerių bendradarbiai ir jiems išmokėti honorarai. Sąrašė — tokie autoriai: V. Biržiška, E. Volteris, K. Puida, M. Biržiška, A. Ružancovas, Dirmontas, K. Sleževičius, S. Dabušis ir V. Steponaitis (praleista M. Grigonio pavardė). Sąrašė nenurodyta, kokie darbai priklauso vienam ar kitam autoriui ir, tik žinant jų pavardes, galima iššifruoti kai kuriuos kriptonimus, pvz., St.— V. Steponaitis, A. R.— A. Ružancovas, K. Sl—čius — K. Sleževičius.

Stambiausias žurnalo „Knygos“ leidinys yra 4—6 nr. Archyve išliko to numerio bendradarbių sąrašas⁵. Kadangi jame nurodyti duomenys yra reikšmingi bibliografijai ir svarbūs, sudarant lietuvių spaudos pseudonimų žodyną, žemiau pateikiame archyvine medžiaga paremtą žurnalo „Knygos“ 4—6 nr. turinį.

„Knygu“ 4—6 nr. turinys

M. Biržiška. Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metais. [Rec.], skl. 336.—Parašas: M. B-ka.

V. Biržiška. Bibliografijos darbai:

Lietuvių bibliografija XVI—XVIII amž. (priedas), skl. 104.

Bibliografija, skl. 355—400.— Be parašo.

Lietuviai autoriai svetimomis kalbomis, skl. 419—422.— Be parašo.

Lituanica svetimomis kalbomis, skl. 421—440.— Be parašo.

Mūsų žurnalai:

„Auszra“, skl. 475—486.

„Atspindžiai“, skl. 474.

„Beraštis“, skl. 521—522.

„Draugija“, skl. 486—500.

„Formacijos žinios“, skl. 500.

„Gairės“, skl. 500—501.

„Kosmos“, skl. 507—508.

„Kultūra“, skl. 508—509.

„Lietuvių tauta“, skl. 516.

„Lietuvos mokykla“, skl. 516—518.

„Lietuvos sportas“, skl. 519.

„Logos“, skl. 519.

„Medicina“, skl. 519—521.

„Mokykla ir gyvenimas“, skl. 522—525.

„Mūsų senovė“, skl. 525—526.

„Mūsų žinynas“, skl. 526—528.

„Romuva“, skl. 532.

„Skaitymai“, skl. 532—533.

„Sešėliai“, skl. 474.

„Švietimo darbas“, skl. 533—536.

„Tauta ir žodis“, skl. 535.

„Teisė“, skl. 535—536.

„Vairas“, skl. 536—542.

Slapyvardžiai, skl. 307, 320.

Straipsniai:

Nuo Redakcijos, skl. 278.

Tarptautinis spaudiniais apsimainymas, skl. 279—282.

Autorių teisės Lietuvoje, skl. 281—284.

„Spaudos Įstatymo“ pakeitimo projektas, skl. 283—288.

Uždraustų raštų rinkimas, skl. 305—308.

Kronika. Iš knygų ir bibliotekų gyvenimo, skl. 441—449.

³ CVA, f. 391, ap. 4, b. 1271, l. 7.

⁴ Ten pat, b. 1275, l. 8.

⁵ Ten pat, b. 1271, l. 24.

Recenzijos, skl. 319—356 [išskyrus dvi — M. Biržiškos ir K. Jezavitovo recenzijas]:

I. Gudaitis. G. H. F. Neselmanno lietuvių dainos, skl. 287—291.

P. Gaučys. Esamoji literatūra Kaune dainų srity, skl. 291—300.

P. Galaunė. Lapelis iš vieno knygyno istorijos. (Atsiminimai), skl. 299—306.

P. Galaunė. Masonika, skl. 440—442.—Parašas: G.

K. Jiezovitov. Prof. E. F. Karskij. Bielorusų. [Rec.], skl. 331—333.

A. Ružancovas. Lietuvos kariuomenės dalių laikraščiai, skl. 417—420.—Parašas: A. R-as.

„Didesnės Amerikos bibliotekos...“, skl. 452.—Parašas: R.

A. Vireliūnas. Švedijos liaudies mokyklų ir studijų kuopų bibliotekos 1921 metais, skl. 468—470.—Parašas: Vrs.

V. Steponaitis. Atsišaukimai, skelbimai ir t. t., skl. 400—416.—Parašas: V. S-tis. [Bibliografija. Jos pradžia „Knygų“ 2—3 numeruose, skl. 209—213]. Spaudiniai 1920 met. (Užsieniuose), skl. 449—450.—Parašas: Vt.

Keletas pastabų apie Anglijos periodinę spaudą, skl. 450—451.—Parašas: St.

Keletas pastabų apie Rusijos spaudą, skl. 458—461.—Parašas: V. S-tis.

L. Bikovskij. Nacionalna Biblioteka Ukrainskoj Deržavi. [Rec.], skl. 464—465.—Parašas: V. S-tis.

Periodinė spauda Lenkijoje, skl. 465—467.—Parašas: V. S-tis.

Mūsų žurnalai:

„Ateitis“, skl. 469—474.

„Kariškių žodis“, skl. 501—505.

„Karys“, skl. 505—507.

„Lietuva“, skl. 509—516.

„Naujoji gadynė“, skl. 528—531.

L. Giros raštai dėl žurnalo „Skaitymai“ leidimo

1920—1923 m. Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija leido literatūros žurnalą „Skaitymai“. Jis buvo stambiausias buržuazijos valdymo metais leistas tos srities žurnalas, suvaidinęs reikšmingą vaidmenį, ugdant lietuvių literatūrą. Iš viso išėjo 24 knygos. Žurnalą redagavo V. Krėvė, o jam 1923 metų pradžioje keliems mėnesiams išvykus į užsienį, nuo 22-osios knygos — L. Gira. Žurnalo „Skaitymai“ leidimas sustojo, nutraukus Švietimo ministerijai žurnalo finansavimą. Spausdinami L. Giros raštai rodo redaktoriaus pastangas išgelbėti žurnalą: sumoderninti jį ir padaryti populiariesnį, sutvarkyti jo leidimą.

Švietimo Ministerijai
Knygų Leidimo Komisijai

Pranešdamas šiuo, kad jau esu paruošęs medžiagą „Skaitymų“ XXII-sioms knygomis, kuriomis pradėjau šį žurnalą redaguoti, pirm paduodant kalbamąją medžiagą spaudai, šiuo turiu garbės patiekti Knygų Leidimo Komisijos artimiausiajam posėdžiui apsvarstyti šiuos „Skaitymų“ redakcijos pageidavimus, paties gyvenimo jai išskeltus — ir prašau leisti man tai įvykinti jau nuo šių XXII-jų knygų:

1. Visų pirmaisia reikia būtinai pakeisti žurnalo formatas, nes dabartinis „Skaitymų“ formatas yra ir neestetingas, ir nepraktiškas; yra tai seno rusų žurnalo tipo formatas, šiandien veiktis niekur nebevertojamas. Patogiausias ir dailiausias būtų formatas tipo arba: latvių žurnalo „Rytums“ arba čekų „Topičuv sbornik“, arba latvių „Izglītības Ministerijas Mēnšraksts“ (visus šiuos žurnalus prie šio pridėdu). Pasirinkti kurį iš tų trijų [tekste: dviejų.—Aut.] Knygų Leidimo Komisija galėtų atsižūrinti į galimąją gauti popierą.

2. Būtinai reikia „Skaitymai“ pradėti leisti vėl kas mėnuo, o ne kas du, nes tik mėnesinis žurnalas gali tinkamai pa-

siekti savo tikslą, t. y. teikti pageidaujamo kultūros gyvumo taip menininkų, taip visuomenės gyvenime. Atsižvelgiant į išlaidas, kiekvienos knygos didumą, jei žurnalas eitų kas mėnuo, pilnai galima būtų suredukuoti ligi 7 lankų maximum.

3. Be galo būtų pageidautina, nes labai pakeltų žurnalo vertę ir juo susijomavimą, kas drauge pakeltų ir jo tiražą, kad kiekvienose knygoje galima būtų dėti bent po dvi mūsų dailininkų reprodukcijas. Tatai dar galima būtų suspėti ir XXII-ioms knygoms.

4. Būtinai reikia pamainyti „Skaitymų“ viršelis, būtent, jo spalva; lig šiol duodamieji „Skaitymams“ viršeliai visai tinka mokyklų vadovėliams, bet literatūros meno žurnalo išvaizdai griežtai neatatinka ir svetur jokių panašių leidinių nėra vartojama; tinkamiausia pilka spalva panaši čekų „Topičuv sbornik“.

5. Viršeliui būtinai reikalinga nauja estetiška vinjetė, kurios užsakymą geriausia būtų duoti dailininkui p. Galaunei.

6. Žurnalo spauzdinimas būtinai reikėtų atiduoti kitai kuriai spaustuvei, nes Valstybinė Spaustuvė, kaip praktika parodė, negali laiku atlikti užsakymų, ypač jei šie yra termininiai. Niekas taip nekenkia žurnalams, kaip jų ne laiku išėjimas. Be to, Valstybės Spaustuvės šriftai neatatinka literatūros žurnalui.

7. Be vartojamo „Skaitymuose“ šrifto — garmono — būtinai reikalingas estetikos ir praktikos žvilgsniais petitas, maždaug 8—10 puslapių, o taip pat šiek tiek kitokio, antgalvinio dailaus šrifto trumpesniais eilėrašiams ir antgalviams. Žurnalo bent ketvirtadalis (straipsniai, kronika, recenzijos) privalo būti renkamas į dvi skilti.

8. Jei šiandien nėra jau galima mainyti žurnalo vardas, kuris toli gražu neatatinka tos rūšies leidiniui, tai bent reikia jis bent kiek modifikuoti, būtent, pridėti žodį „Literatūros Skaitymai“.

Visos šios reformos būtinai reikalingos ypač šiuo metu, kad žada pasirodyti šalia „Skaitymų“ ir kitų literatūros-meno periodinių leidinių.

Tariu pagarbos žodį.

Liudas Gira

„Skaitymų“ Redaktorius

CVA, f. 391, ap. 4, b. 1271, I. 51.

Kaunas, 1923 m. kovo mėn. 12 d.

Švietimo Ministerijai
Knygų Leidimo Komisijai

Šiuo laikau savo pareiga pranešti Knygų Leidimo Komisijai kas seka: šiomis dienomis teko man girdėti, kad kai kuriose Seimo sferose kalbama apie uždarymą kredito, t. y. išbraukimą iš Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo šamoto 1923 m. pozicijos „Skaitymų“ žurnalui leisti; priežastis tam esanti nereguliarus ir einas vis blogyn „Skaitymų“ rodymasis, pavyzdžiu statomas paskutiniųjų XXI-jų knygų neišėjimas, nes jos turėjusios išeiti dar 1922 m. Jei toksai Seimo sprendimas įvyktų — būtų padaryta dideliausia mūsų kultūrai, ypač literatūrai, žala. Prie to nieku būdu negalima prileisti. Svarbiausia šiuo atveju kaip galima paskubinti XXI-jų knygų išleidimą žmonėms ir sudaryti ateičiai tokias žurnalo spauzdinimo sąlygas, kad kiekvienos naujos knygos eitų periodiškai griežtai nustatytu laiku, ir ne kas 2 mėnesiu, bet vėl kas mėnuo — užtat geriau būtų sumažinti atskiros knygos lankų skaičių. Kadangi Valstybės Spaustuvė jau ganėtinai parodė savo neištesėjimą atlikti periodinių leidinių darbą, pirmiausias reikalas yra perkelti „Skaitymų“ spauzdinimą kiton privaicon spaustuvėn, ką prašyčia padaryt jau nuo XXII-jų knygų. Be to, šiuo dar pakartojau būtiną reikalą pravesti kitam mano rašte nurodytąsias „Skaitymų“ žurnalo reformas.

Drauge prašau šiuo paskirti „Skaitymams“ kalbos taisytoją, kurio, kaip patyriau, Knygų Leidimo Komisija šiuo metu nebeturi. Iš savo pusės siūlyčiau tam reikalui p-lę Maželytę, buvusią Šviet. Min-jos Knygų Leidimo Komisijos kalbos taisytoją.

Liudas Gira

„Skaitymų“ žurnalo Redaktorius

CVA, f. 391, ap. 4, b. 1271, I. 22.

1865 m., uždraudus Lietuvoje ir visoje Rusijos imperijoje spausdinti lietuviškas knygas lotyniškais raidėmis, vienas stambiausių šių knygų spausdinimo centru tapo Prūsija. Čia leidžiami lietuviški spaudiniai daugiausia buvo skiriami lietuviams, gyvenusiems Rusijos imperijoje, į Lietuvą jie buvo gabenami kontrabanda ir slapta platinami. Neatsižvelgdama į šios literatūros turinį, carinė vyriausybė ją apskritai laikė antivalstybine ir žiauriai persekiojo. Tačiau jokios carizmo represijos negalėjo sustabdyti lietuvių liaudies priešinosi lietuvių spaudos draudimui; į šios spaudos leidėjų ir platintojų gretas įsijungdavo vis daugiau lietuvių inteligentų, valstiečių.

Carizmo agentai su nerimu sekė lietuviškos spaudos leidimo centrus užsienyje, ypač Prūsijoje, ir, negalėdami sustabdyti šių leidinių plitimo Lietuvoje, bandė ieškoti griežtų priemonių. Carinė vyriausybė ėmėsi žygių susitarti su Prūsijos valdžia, kad ir ši uždraustų lietuviškos spaudos leidimą šalyje, baustų jos leidėjus ir platintojus. Nors tokio pobūdžio carinės administracijos pasitarimai, susirašinėjimai su Prūsijos vyriausybe buvo slapti, tačiau jie neliko visiškai nežinomi to meto lietuvių spaudos darbuotojams ir darbo žmonėms. Apie kai kuriuos šių pasitarimų cirkuliarus pranešė ir ano meto lietuvių spauda — „Varpas“¹, „Tėvynės sargas“². Atskirus faktus, kaip prūsų valdžia persekiojo lietuvių spaudą, aprašė ir Z. Angrabaitis³.

Vėliau šiuo klausimu domėjosi, rinko medžiagą V. Biržiška, tačiau, atrodo, nieko apibendrinančio nėra paskelbęs. Taigi ši tema išsamiau nėra išnagrinėta. Čia pa-

teikiamos kelios archyvinių dokumentų kopijos iš TSRS Centrinio valstybinio istorijos archyvo ir Lietuvos Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos (V. Biržiškos fondo) galėtų sudaryti pagrindą šiai temai toliau tyrinėti.

Заграничное издательство литовских книг и его организация, контрабандный ввоз заграничных литовских изданий в Россию и меры, принимавшиеся против распространения в наших пределах заграничных литовских изданий⁴.

[...] По появления в конце 1860 г. в Тильзите изданных ксендзом Заберманом литовско-жмудских книг противоправительственного направления, Посланник наш в Берлине обратился с просьбою к Прусскому Министру Иностранных Дел о принятии мер к воспреещению вывоза этих изданий в Россию. Прусское Министерство, нотою от 24 декабря 1869 г., уведомило наше Посольство, что означенные книги распроданы полностью, что судебные власти не признали возможным возбудить преследование ни против автора, ни против издателя, и что епархиальному начальству поручено удержать ксендза Забермана от его нападок против России.

Затем следствием, произведенным Виленскою Комиссиею по политическим делам, в начале 1870 годов, главные виновники распространения возмутительных брошюр были обнаружены и засим высланы в отдаленные губернии.

В отношении от 3 августа 1895 г. Министерство Финансов, с препровождени-

¹ S. Z. Paslaptinis cirkuliaras Suvalkų gubernijoje. — „Varpas“, 1899, Nr. 5, p. 73—74.

² Iš Suvalkų gubernijos. — „Tėvynės sargas“, 1899, Nr. 11, p. 41—42.

³ Angrabaitis. Suskaita arba statistika visų lietuviškų knygų atspausių Prusuose nuo 1864 iki pabaigai 1896 metų. Tiltė, 1897, p. 63—64.

⁴ Nežinomo carinio valdininko sudaryta apžvalga, skirta rengiamam lietuvių spaudos draudimo panaikinimo klausimui svarstyti.

ем задержанной штадтратом г. Тильзита Витчелем, книги на литовском языке под заглавием «Несколько писем о Крожском происшествии» сообщило Министерству Внутренних Дел, что Прусское правительство по заявлению Витчеля, готово закрыть типографии в означенном городе, вследствие крайне вредной деятельности их, если русское Правительство доставит ему перевод означенной книги. От 10 августа того же года брошюра эта была препровождена для перевода к Виленскому Губернатору, которого Министерство просило о сообщении заключения по сему вопросу. Вследствие сего, бывший Начальник края, Генерал от кавалерии Оржевский, указал на вредное направление заграничной литовской печати и доставив перевод означенной книжки, признал крайне необходимым воспользоваться предложением Прусского Правительства.

В 1897 г., по всеподданнейшему докладу Министра Юстиции, впоследствии Высочайше Его Императорского Величества повеление о сношении с Германским Правительством по поводу изыскания мер к устранению печатания в Пруссии явно враждебных России противоправительственных сочинений на литовском языке. Во исполнение сего Министром Иностранных Дел было предписано Императорскому Послу в Берлине войти по настоящему предмету в доверительные сношения с Германским Статс-Секретарем по иностранным делам. Об изложенном Высочайшем повелении доведено было до сведения Германского Императора, и Его Величество, по сообщению Министра Иностранных Дел, принял сердечное участие в содействии к подавлению литовской пропаганды. Засим Посольство наше в Берлине обратилось в Министерство Иностранных Дел с просьбою выслать ему для Германского Министерства Юстиции образцы задержанных литовских изданий, для

привлечения виновных в напечатании к ответственности, о чем покойным графом Муравьевым сделано было с Министром Юстиции Статс-Секретарем Муравьевым.

По вопросу о возможности прекращения литовского книгоиздательства за границую Комитет Министров, как видно из Высочайше утвержденного 27 ноября 1897 г. журнала, высказался в том смысле, что искоренение зла заграничной контрабанды возможно лишь с прекращением самого печатания подобных книг за границею, и что, если бы, благодаря содействию Германского Императора, литовская издательская деятельность и была прекращена в Кенигсберге, Тильзите и Торне, то еще неизвестно, возможно-ли было бы Прусскому Правительству достигнуть того-же в Лейпциге, в пределах Саксонского королевства. Кроме того, по замечанию Комитета Министров, одна треть всех литовских изданий доставляется из Америки, где существуют многочисленные литовские союзы и сообщества, и следовательно, если-бы нам удалось добиться прекращения печатания литовских книг во всей Германской Империи, то занимающиеся этим фирмы или отдельные издатели несомненно найдут полную возможность перенести деятельность свою в Голландию или в Бельгию или же усилить издание литовских книг в Америке [...]

Центральный государственный исторический архив СССР (toliau — ЦГИА СССР), ф. 776, оп. 21, ч. 1, д. 730, л. 105.

К о п и я

Совершенно секретно
Начальник главного Управления
по делам печати
Милостивый Государь
Петр Васильевич⁵

Управляющий Министерством Финансов препроводил на усмотрение Господина Министра Внутренних Дел экземп-

⁵ Piotras Vasiljevičius Orževskis — tuometinis Vilniaus generalgubernatorius.

ляр книги на жмудском языке, озаглавленной «Keletas raštu apie Kražiu atsitikimą» сообщил, что, по заявлению Штадтрата гор. Тильзита Г. Витчеля, находящиеся в этом городе типографии отличаются крайне вредной деятельностью, подтверждением чему служит названная книга, отпечатанная в одной из местных типографий. При этом управляющий Министерством присовокупил, что, по заявлению Витчеля, Прусское правительство готово закрыть упомянутые вредные типографии, если Русское правительство перешлет ему, с надлежащим переводом, экземпляр книги «Keletas raštu apie Kražiu atsitikimą».

Сообщая о вышеизложенном, имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство, с возвращением прилагаемого при сем экземпляра означенной книги, почтить меня Вашим заключением по настоящему предмету для доклада Господину Министру Внутренних Дел.

Примите уверение в совершенном моем почтении и преданности.

Подлинное подписал Начальник Главного Управления по делам печати Е. Феоктисов

№ 4664 10 августа 1895 г.

ЦИГА СССР, ф. 776, оп. 21, ч. 1, д. 277, л. 25.

Копия письма бывшего Министра Иностранных Дел, графа Муравьева, к бывшему Министру Внутренних Дел, Действительному Тайному Советнику Горемыкину, от 1 августа 1897 г., за № 101

Министр Юстиции сообщил мне о воследовавшем по всеподданнейшему

докладу его Высочайшем Государя Императора повелении о сношении с Германским Правительством по поводу изыскания мер к устранению печатания в Пруссии явно враждебных России противоправительственных сочинений на литовском языке, тайно пропихающих в большом количестве в пределы Империи.

На основании сего мною было предписано Императорскому Послу в Берлине войти, по настоящему предмету, в доверительные сношения с Германским Статс-Секретарем по иностранным делам, и вслед затем Граф Остен-Сакен уведомил меня, что об изложенном Высочайшем повелении доведено было до сведения Германского Императора, и что Его Величество принял сердечное участие в содействии к подавлению вышеуказанной литовской пропаганды.

Ныне Посольство в Берлине по телеграфу обратилось ко мне с просьбой выслать ему для Германского Министерства Юстиции образцы задержанных в России революционных изданий на литовском языке для того, чтобы привлечь виновных в напечатании их к ответственности.

Сделав о сем надлежащее сношение с Статс-Секретарем Муравьевым, имею честь о вышеизложенном, вследствие Высочайшей пометы на телеграмм Посольства, довести до сведения Вашего Высокопревосходительства.

ЦИГА СССР, ф. 776, оп. 21, ч. 1, ед. 730, л. 30—31.

Совершенно секретно

Помощник Варшавского Генерал-Губернатора по Полицейской части

17 февраля 1899 г. № 39

Господину Начальнику Сувалкского Губернского Жандармского Управления

Департамент полиции отношением от 11 минувшаго января за № 30 сообщил мне, что из поступавших за последнее время в Министерство Внутренних Дел целого ряда указаний усматривается, что

национально-литовская партия, действующая в местностях с литовским населением, преимущественно в Сувалкской и Ковенской губ., водворяет в Империи в целях пропаганды значительное коли-

чество изданий на литовском языке, печатаемых главным образом в Пруссии, в особенности в Тильзите.

На означенное обстоятельство обращено было своевременно внимание подлежащих германских властей, по распоряжению коих в г. Тильзите командирован ныне особый агент прусской политической полиции, на обязанность коего возложено тщательное наблюдение за печатанными в пограничной полосе, предназначенными для отправления в Россию, литовскими изданиями. Независимо сего, Прусским Министрством Юстиции предложено Германскому Прокурору в Кенигсберге и Прокурору в Тильзите оказывать названному агенту возможное содействие и принимать безотлагательные меры к возбуждению судебного преследования в отношении указанных ими лиц изданий. Вместе с сим Прусское Правительство обратилось через своего представителя в С. Петербург с просьбой разрешить указанным Выше представителям Германской прокуратуры и полицейскому агенту сноситься в необходимых случаях непосредственно с подлежащими русскими властями в пограничных губерниях.

В виду требования Департамента Полиции указать пограничных жандармских и полицейских чинов, которым можно

было бы поручить поддержание означенных сношений, я признал наиболее целесообразным возложить эту обязанность на Ваше Высокоблагородие Начальника Жандармского Управления Мариампольского и Владиславского⁶ уездов и Начальников: Владиславского, Мариампольского и Сувалкского уездов, а по тому сообщая обо всем изложенном предлагаю принять это поручение к надлежащему исполнению, предписав вместе с тем от себя выполнение той же обязанности Начальнику Жандармского Управления Мариампольского и Владиславского уездов.

При сем присовокупляю, что потому же вопросу Начальники наименованных уездов получить соответствующую указания через Сувалкского Губернатора, при чем им будет предписано, что во всем, что будет касаться преследования государственных преступлений, каковыми является водворение политической контрабанды, они согласовались бы с Вашими распоряжениями, оказывали Вам полное содействие и сообщали бы обо всем, что им будет известно по сношениям с прусскими властями или другими путями по поводу того же водворения.

[parašas]

Lietuvos TSR Mokslų akademijos biblioteka
(toliau — MAB), f. 163—185, l. 1.

Сов. секретно

Помощник Варшавского Генерал-Губернатора по Политической части.

4-го марта 1899 года. № 72. Варшава.

Начальнику Губернского Жандармского Управления

г. Сувалок

В виду сообщения Сувалкского Губернатора от 27 минувшего февраля за № 1065, что печатанные за границею литовския запрещенныя издания неоднократно были водворяемы и в пограничном Волковышском уезде, я, вместе с сим, прошу Губернатора возложить поддержание непосредственных сношений с прусскими властями по делу об означенных изданиях и на Начальника Волковышского уезда.

Сообщая о сем, в дополнение к отношению от 17 февраля с. г. за № 39, прошу Ваше Высокоблагородие сделать распоряжение о возложении означенного сношения с прусскими властями по описанному делу и на Начальника Жандармского Управления Кальварийского и Волковышского уездов.

[parašas]

MAB, f. 163—185, l. 2.

⁶ Naumiesčio.

Секретно

Начальник Сувалкского Губернского Жандармского Управления № 280
2-го мая 1899 г.

Помощнику Генерал-Губернатора

29 апреля при посещении мною жандармского пункта в м. Алексоде в Ковенском Губернском Жандармском Управлении я встретился с Лейтенантом Германской политической полиции Винен, который заявил, что он прибыл для переговоров с Начальником Ковенского Губ. Жанд. Управления и мною по предмету установления правильной агентуры для наблюдения за водворением в Россию литовских изданий, при чем он просил направить к нему избранного агента,

который владел бы еврейским, немецким и литовским языком, вместе с тем он предложил своего агента известного ему в Тильзите еврея. Вследствие преписания Вашего Превосходительства от 17 февраля за № 39 доложить, что я ответил Лейтенанту Винену, что могу войти с ним в соглашение по получении об этом распоряжения Вашего Превосходительства.

[parašas]

МАВ, ф. 163—211, л. 1.

Сов. секретно

Помощник Варшавского Генерал-Губернатора по Полицейской части.
7-го мая 1899 года. № 160. Варшава.

Г. Начальнику Сувалкского Губернского Жандармского Управления

Вследствие отношения от 2 сего мая за № 280 имею честь сообщить Вашему Превосходительству, что если личность упомянутого в этом отношении лейтенанта Германской политической полиции Винена несомненна и он действительно имеет поручение от Германских властей по вопросу о преследовании водворения

в Россию воспрещенных изданий, то с ним следует войти в сношение и оказать всякое содействие мерам, клонящимся к недопущению политической контрабанды.

[parašas]

МАВ, ф. 163—186, л. 1.

Секретно

Начальник Сувалкского Губернского Жандармского Управления № 315.
10 мая 1899 года.

Помощнику Варшавского Генерал-Губернатора

Вследствие предписания Вашего Превосходительства от мая за № 160 имею честь доложить, что вместе с сим я обратился к Начальнику Ковенского Жандармского Управления с просьбой удостоверить личность Лейтенанта Винена, так как по словам его, Винена, Правительство его сносилось с Департаментом Полиции и потому вероятно последним и даны указания начальника Названного Управления.

Вместе с тем мне необходимо получить указания В. Превосходительства на какую приблизительно сумму денег для уплаты агенту Винена я могу согласиться, озаботиться ли приисканием с моей стороны агента, какое вознаграждение ему может быть предложено, или-же по распоряжению В. Превосходительства будет командирован агент в мое распоряжение. [parašas]

МАВ, f. 163—186, л. 2.

Vilniaus Valst. V. Kapsuko universitetas
Bibliotekininkystės katedra

Įteikta
1968 m. lapkričio mėn.

SIMONO DAUKANTO LIETUVIŲ LIAUDIES DAINŲ RANKRAŠČIŲ XXX
PLUOŠTAS — NEIŠLEISTAS PO 1846 M. „DAINIŲ ŽEMAIČIŲ“ PĖDELIS

VYTAUTAS JURGUTIS

XIX a. pirmojoje pusėje, beveik tuo pačiu metu, kaip L. Rėza ir S. Stanevičius, vertingus lietuvių tautosakos rinkinius buvo sudaręs S. Daukantas. Jis sukaupė daugiau tautosakos, negu visi kiti to meto lietuvių tautosakos rinkimo organizatoriai, kartu paėmus. Jo rankraštiniame rinkinyje užrašyta apie 800 dainų, raudų ir autorinės poezijos kūrinii, apie 100 pasakų, daugiau kaip 1300 patarlių, priežodžių ir mįslių. Daugeliui talkininkų padedant, ši tautosaka, užrašyta gana dideliame Lietuvos plote, yra autentiška, vertinga moksliniu ir idėjinio-estetiniu atžvilgiais. Jai sukaupti Daukantas paskyrė keliasdešimt savo amžiaus metų¹. Didžioji dalis Daukanto tautosakos rinkinių rankraščių yra išlikusi ir saugoma šiandien Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bei Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos rankraštyuose².

Rankraštiniame rinkinyje išliko nemaža užrašytų dainų, kurias Daukantas turėjo, ruošdamas „Daines Žemaičių“. Didžiąją dalį dainų Daukantas idėjo į „Daines Žemaičių“ iš dviejų, parūpintų jam nežinomų užrašinėtojų, didelių pluoštų: XXI, kuriame 89 dainos užrašytos viena ranka, su antrašte „Spiewy Żmudzkie“, ir XXXIII

pirmosios dalies, kurioje viena ranka užrašyta 100 dainų antrašte „Dayneles Zemaityszkas“, bei iš paties Daukanto ranka rašyto pluošto XXII (gal būt, iš ankstesnio, jo mėginto sudaryti lietuvių liaudies dainų rinkinėlio), kuriame užrašyta 18 dainų. Tas pluoštelis, arba rinkinėlis, Daukanto pavadintas „Cantica Lithuanica“. Po keletą dainų Daukantas idėjo ir iš kitų anuomet (prieš 1846 metus) jo turėtų užrašymų pluoštų. XXXIII pluošto antroje dalyje išliko juodraščių su Daukanto redaguotomis dainomis „Dainems Žemaičių“ (tekstai XXXIII, 101—115, 121—147 — iš viso 39 dainos). Lygindami išspausdintus tekstus su pirminiais dainų užrašymais iš liaudies lūpų, taip pat su Daukanto juodraščiais, galime vaizdžiai pasekti, kaip Daukantas ruošė dainų tekstus spaudai, taisė jas, redagavo, skaldė kontaminuotus tekstus arba, priešingai, jungė variantus, stengdamasis atkurti iš fragmentų pilną dainos tekstą.

Tik nedidelę dalį užrašytų dainų Daukantui pavyko anuomet paskelbti rinkinyje „Dajnes Žiamajtių paga! Zōdiū Dajnikū iszraszytas. Pirmasis Pėdelis“, kurį jis išleido Peterburge 1846 metais³. Daukantas neatsitiktinai pavadino knygelę

¹ S. Daukanto — lietuvių tautosakos tyrinėtojo, rinkėjo ir skelbėjo — veiklą ištyrė ir įvertino savo disertacijoje ir paskelbtuose darbuose K. Grigas. Žr. jo disertacijos autorreferatą: *Grigas K. Simonas Daukantas — lietuvių tautosakos rinkėjas ir leidėjas. V., 1958* (taip pat rusų k.: B., 1958) ir straipsnius: Simonas Daukanto lietuvių tautosakos rinkiniai ir leidiniai. — „Lietuvos TSR MA darbai“. Serija A, 1958, t. 1, p. 225—243; Simonas Daukantas — lietuvių tautosakos rinkėjas, leidėjas ir vertintojas. — Kn.: Iš lietuvių kultūros istorijos. T. 1. V., 1958, p. 270—286. K. Grigo darbuose nurodyta ir kita literatūra tuo klausimui.

² Trumpą LTSR Valst. resp. bibliotekos rankraštyne saugomo Daukanto lietuvių liaudies dainų rinkinio rankraščių komplekso aprašymą žr. straipsnyje: „Dainų lobis“, išsp. biuletenyje „Bibliotekų darbas“, 1964, Nr. 11, p. 34—37. Rinkinį sudaro 33 tekstų pluoštai (I—XXXIII), kurie išliko visi, išskyrus vieną (II) pluoštą. Šioje publikacijoje rinkinio pluoštų numeracija ir tekstų numeracija pluoštuose nurodoma taip, kaip tvarkant sužymėta rankraščių originaluose.

³ Daukanto „Daines Žemaičių“ seniai virto bibliografinė retenybė; vos vienas kitas knygelės egzempliorius yra išlikęs bibliotekose. Ši knygelė, taip pat ir rankraščiuose sukaupti Daukanto tautosakos rinkiniai tas „...vertingas iš XIX a. pirmosios pusės išsaugotas lietuvių tautos kultūros ir kultūros istorijos lobis“ (K. Grigas), tebelaukia leidėjo.

„pirmuoju pėdėliu“; rinkinio rankraščiai rodo, kad, išleides „Dainės Žemaičių“, jis nepaliovė rinkęs dainas ir ruošęs jas skelbti.

„Dainėse Žemaičių“ Daukantas išspausdino 118 dainų, nors jau tuo metu rankraščių pluoštuose turėjo kur kas daugiau gerų užrašytų tekstų. Išėjus „Dainėms Žemaičių“, Daukantas gavo (po 1846 m.) iš savo talkininkų dar keletą pluoštų su dainų užrašymais. Tuos pluoštus atpažįstame visų pirma iš to, kad nė vienas tekstas iš jų nėra patekęs į „Dainės Žemaičių“ (nors užrašymų kokybė gera). Be to, tuose naujuose pluoštuose užrašyta eilė skirtingų variantų tų dainų, kurias Daukantas išspausdino „Dainėse Žemaičių“, o ir kitų dainų, kurių, matyt, užrašytojai „Dainėse Žemaičių“ pasigedo. Palyginus su rankraštinė medžiaga, naudota, ruošiant spaudai „Dainės Žemaičių“, galima gana tvirtai teigti, kad Daukantas po 1846 metų gavo šiuos naujus pluoštus: XIX (15 tekstų), XX (12), XXV (18), XXVI (26), XXVII (37). Neturint autografo, su kuriais galėtume juos palyginti, sunku nustatyti, ar išliko rankraščiuose K. Moigio Daukantui atsiųsti užrašytų dainų pluoštai. Korespondencija su Moigiu užsimezgė dar 1845 m., o „Dainėse Žemaičių“ Daukantas išspausdino vieną neabejotinai jo atsiųstą dainą — A. Strazdo „Awytes“ (paskutinė, 118-ąją dainą, p. 163—164) su prieraišu išnašoje: „Iš Owantos apigardū atsiusta“. Kitus užrašymus Moigis bus atsiuntęs, baigiant arba baigus spausdinti „Dainės Žemaičių“. Pavyzdžiui, jis atsiuntė užrašytas 9 dainas 1847 m. gegužės 14 d. laiške⁴. Vadinasi, po 1846 metų, kartu su pirmiau turėta, nepanaudota „Dainėms Žemaičių“ medžiaga, Daukantas sukaupe dar nemaža naujų lietuvių liaudies dainų užrašymų.

Kad jis ir toliau ruošė skelbti dainas, įrodo išlikę Daukanto rinkinyje trys jo ranka rašyti dainų pluoštai: XXIV, XXX ir XXXI. Pirmas jų (XXIV) yra Daukanto po

1846 m. redaguotų dainų juodraščiai, o du kiti (XXX ir XXXI) — paruosti ir švariai perrašyti „Dainių Žemaičių“ tęsiniai, nauji „pėdėliai“, kurių Daukantas nebegalėjo išleisti.

XXX ir XXXI pluoštuose, gerame didelio formato (36×22 cm) popieriaus lapuose, švariai, su plačiomis paraštėmis, Daukanto ranka įrašytos: pirmame — 18, o antrame — 29 liaudies ir autorinės kūrybos dainos. Abiejuose pluoštuose yra ne tik Lietuvių mokslo draugijos, bet ir Tilžės „Birutės“ draugijos antspaudai, be to. XXX pluošte, tuščiame aplanko lape, įrašas ranka: „Byrutei paveda Auszros rėdystė“ ir pirmo puslapio viršuje įrašas ta pačia ranka: „6 laiszkai, 18 dainu... Vidī. M.“ Įrašai ir antspaudai parodo tų pluoštų klajonių kelią. Jie buvo atsidūrę „Auszros“ redakcijoje, kuri paskui perdavė juos „Birutės“ draugijai, tačiau nei „Aušra“, nei „Birutės“ draugija neišspausdino tų Daukanto paruostų dainų.

XXIV pluoštas (Daukanto juodraščiai) yra glaudžiai susijęs su minėtais XXX ir XXXI pluoštais. Perrašęs suredaguotas dainas iš XXIV pluošto į XXX arba XXXI pluoštą, Daukantas perrašytus tekstus juodraštyje perbraukdavo. Lygindami tuos tris pluoštus, matome, kad perbrauktų tekstų XXIV pluošte yra gerokai daugiau, negu dainų XXX ir XXXI pluoštuose. Vadinasi, Daukantas buvo paruošęs dar bent vieną švariai perrašytą rinkinį, kuris neišliko.

Juodraštinius XXIV pluoštus irgi išliko ne visas. Jį sudaro septyni Daukanto ranka rašyti 23×18 cm formato nesusiųti pluošteliai, kiekvienas po 8 puslapius, be to, gale pridėtas dar 4 psl. lapas ir du atskiri lapeliai, su trijų dainų tekstais (gal būt, užrašytas paties Daukanto). Viskas sudėta į popieriaus lapą, sulenktą kaip ap-lankas. Tvarkant šį pluoštą Lietuvių mokslo draugijoje, jo tekstai sunumeruoti iš eilės mėlynu pieštuku nuo 1 iki 49. Tačiau atskiri pluošteliai ir tekstai juose bu-

⁴ K. Moigio laiški Daukantui su užrašytais juose dainų tekstais išspausdinti knygoje: Medega S. Daukanto bijografiniai. Shenandoah, Pa, 1898, p. 28—72.

vo pirmiau sunumeruoti paties Daukanto. Iš tos Daukanto numeracijos matyti, kad yra išlikę tik šie atskiri pluošteliai ir tekstai: 6 (su tektais 29—31 ir teksto 32 pradžia), 9—13 (su teksto 37 pabaiga, pilnas tekstais 38—69 ir teksto 70 pradžia), be to, Daukanto nenumeruotas pluoštelis su teksto 72 pabaiga, tekstu 73 (nebaigtu) bei keliais kitais Daukanto nenumeruotais tekstais (mėlynu pieštuku: tekstai 41—44 ir minėtieji trys atskiri lapai). Taigi, aplankė nėra bent aštuonių pluoštelių (1—5, 7—8 ir 14), kuriuose, pagal Daukanto numeraciją, turėjo būti pilni 33 dainų tekstai, dviejų dainų pabaiga ir vieno teksto pradžia.

Publikuojamame XXX pluošte yra, kaip minėta, 18 dainų: iš jų 12—tradicinės liaudies dainos ir 6—naujoviškos, autorinės kūrybos dainos. Pirmosios 13 dainų, taip pat, kaip „Dainese Žemaičių“, turi Daukanto užrašytas antraštes, o likusios 5 dainos — be antraštelių, bet virš teksto, prie dainos numerio, palikta antraštelei vieta. Visas rinkinėlis antraštės neturi. Kad tai yra spaudai paruoštas rankraštis, matyti iš užrašo—priešrašė prie XXX 6 dainos Daukantas kreipiasi į skaitytoją: „[...] czia miłas skajtytojas ras dajnią [...]“ Priešrašė prie teksto XXX 1 minimas Srijkovskio „Kronikos“ 1846 m. leidimas, vadinasi, tas tekstas rašytas ne anksčiau šios datos. XXX pluošte iš viso yra 12 lapų (24 psl.), įsiūtų į tokio pat formato popieriaus lapą—aplanką.

Lyginant šiame pluošte pateiktas dainas su „Dainėmis Žemaičių“, nauja yra tai, kad šiame rinkinėlyje Daukantas, nors negriežtai ir to nenusakydamas, mėgina dainas klasifikuoti. Rinkinėlio pradžioje jis deda 5 vaišių ir svečių dainas (tekstai 1—5). Iš tolesnių keturių dainų trys (tekstai 6, 7 ir 9) yra darbo dainos (apie mergelę darbininkė, linų rovimo, rugiapūtės dainos), tačiau į jų tarpą pateko ir viena vestuvinė daina (tekstas 8). Toliau seka trys autorinės kūrybos dainos apie valstiečių baudžiauninkų buitį (tekstai 10—12), iš jų dvi yra socialinio protesto dainos, o trečioji—

apie biedną piemenėlį. Pagaliau, rinkinėlio pabaigoje, Daukantas deda, griežtai jų neskirdamas, šešias tradicines vestuvių, jaunimo ir meilės dainas.

Kaip ir „Dainese Žemaičių“, šiame rinkinėlyje Daukantas nevengia greta tradicinių liaudies dainų dėti ir naujoviškų, autorinės kūrybos dainų. Trys tokios svečių dainos (tekstai 3—6) nėra aukšto idėjinio-estetinio lygio, juo labiau, kad Daukantas turėjo savo medžiagoje ir dargi redagavo įdomesnius užrašytus šio pobūdžio tekstus. Tačiau jas su kaupu atsveria į rinkinėlį įdėtos dvi socialinio protesto dainos, atspindinčios antibaudžiavines valstiečių nuotaikas. Tai Daukanto redaguotas (tiksliau, perdirtas) „Giesmės muzikėlio“ variantas (tekstas 11) ir tokio pat pobūdžio antibaudžiavinė daina „Atėjo čėsai, sunki gadyinė...“ (tekstas 10), išlikusi iš ano laiko, berods, tik šiame Daukanto rinkinėlyje. Reikia laikyti itin reikšmingu dalyku, kad abi šias dainas Daukantas deda į savo naują, spaudai ruošiamą, rinkinėlį po to, kai jam teko pirmiau cenzūros reikalavimu išimti iš atiduodamo spausdinimo „Dainių Žemaičių“ rankraščio kitą antibaudžiavinę socialinio protesto dainą „Susiedai mano ir giminėlės...“ („Duma gospodarza“). Be to, abi tas dainas Daukantas skelbia rinkinėlyje ne kaip literatūrinį faktą, bet pačia jų pateikimo forma siekdamas aktyviai jas propaguoti (apie tai žr. tekstų 5, 10, 11 komentarus).

Vieną dainą (tekstas 6—„Mergelė darbininkė“) Daukantas šiame rinkinėlyje išskyrė iš kontaminuoto pirminio užrašymo teksto. Tačiau kitais atvejais, skirtingai nuo pirmesnio savo metodo, kurio jis laikėsi, sudarydamas „Daines Žemaičių“, Daukantas deda kontaminuotas dainas, jų neskaldydamas (tekstai 14, 16, 17). Ypač tai akivaizdu teksto 17 („Oi noriu miego, miegėlio...“) atveju. Ruošdamas „Daines Žemaičių“, tos pačios dainos užrašytus kontaminuotus tekstus Daukantas suskaldė į dvi atskiras dainas ir, be to, sujungdamas su kitu variantu. O šiame rinkinėlyje kontaminuotą variantą jis deda kaip vie-

ną dainą (žr. tekstų 14 ir 17 komentarus). Vadinasi, sudarydamas šį rinkinį, Daukantas, nors dar negriežtai, pasirenka geresnį, mokslinį metodą — skelbti autentiškus tautosakinius tekstus taip, kaip jie yra užrašyti.

Surašęs į XXX pluošto rinkinį visų 18 dainų tekstus, Daukantas vėliau dar kartą peržiūrėjo rankraštį, prirašydamas (kitu rašalu) priedašus prie tekstų (1, 2, 9), aiškindamas išnašose kai kuriuos žodžius, pakeisdamas dainų antraštes bei jų tekstuose pakeisdamas vieną kitą žodį. Aiškinamieji priedašai bus čia pateikti kartu su dainų tekstais, o Daukanto pataisos aptartos komentaruose.

Publikacijoje XXX pluošto tekstai pateikiami Daukanto rašyba, o pirminių užrašymų ir variantų tekstai komentaruose — tokia rašyba, kaip jie užrašyti rinkinio pluoštuose. Tačiau vienu atveju teko iš dviejų Daukanto rašybų pasirinkti vieną. Surašydamas dainų tekstus, Daukantas gana nuosekliai rašė veiksmažodžių būtojo laiko trečiojo asmens ir vienaskaitos kilmininko galūnėse „a“ („pražida“, „nerieda“, „stata“, „be pejla“, „gała“ ir t. t.), o antrą kartą peržiūradamas rankraštį, daugelyje vietų (tačiau ne visur) pataisė tas galūnes į „o“ („pražido“, „neriedo“, „be pejlo“ ir t. t.). Šiais atvejais tekstai pateikiami tokia rašyba, kuria Daukantas buvo parašęs, prieš juos taisydamas, ir šios pataisos komentaruose nenurodomos.

XXX pluošte ir komentaruose pateikiami kitų pluoštų tekstai nekeičiami: išlaikomi tarmiškumai ir kitos neliteratūrinės bei fonetinės lytys, paliekant Daukanto strofiką ir sutvarkant skyrybą. Neabejotini korektūriniai netikslumai (praleistos raidės ir pan.) taisomi, nurodant pataisas laužtiniuose skliausteliuose.

Šioje publikacijoje pateikiami XXX pluošto tekstai 1—11 ir jų komentarai. Komentaruose tekstai palyginami su pirmniais dainų užrašymais, jeigu jų yra Daukanto rinkinyje, taip pat su juodaštinėmis Daukanto redakcijomis. Nurodomi visi dainų variantai, užrašyti kituose Daukanto rin-

kinio pluoštuose, atskirais atvejais Daukanto pateikiama redakcija palyginama su variantų tekstais. Jei kurios nors dainos variantai Daukanto laikais buvo jau užrašyti arba paskelbti kitų (Rėzos, Stanevičiaus, Ivinskio), apie tai paminima komentaruose. Dainos gyvavimui XIX a. antroje pusėje ir XX a. pailiustruoti nurodomi jos variantai, užrašyti A. Juškos rinkiniuose arba paskelbti mūsų laikais (ypač akademiniame leidinyje: Lietuvos tautosaka. T. 1. Dainos. V., 1962 ir T. 2. Dainos, raudos. V., 1964), tačiau nesistengiama suregistruoti visų variantų, paskelbtų daugelyje kitų lietuvių tautosakos rinkinių.

XXX PLUOŠTO TEKSTAI

1. Raginamoie Dajnia

Musu susiedeluj sunkū yra,
Tauragele * rankoj' swirū,
Nesumana, ką daryti,—
Rejk susieduj palinkieti:
— Risk, risk ragskylelę
Pakarczui, pakarczui.—
Jr iszgieria iki galo,
Jr parita Tauragele *,
Nū wiwat, nū wiwat.

* Ziloie senowie Letuwej wisados giera midu
ir kita gierala izz ragu gywolū, par wis Tauriū,
nu ko ir tauragiemis arba tauriemis wadino; ką
randame patwirtinta paskėsnū gadiniū rasztuse:
kajpogi Witautas didesis Letuwos kunegajksztis
sawa labaj garsioie Lucka potoie m. 1439. pa-
dowinojo Zigmantuj Tautonū Ciecoriuj ir
Wengrū karaluj tauragę auksū pustą, dej-
mantajis izsriedyť bocziaus sawa Gedimino Di-
diojo Letuwos Kunegajksztio, to tauria, kurj jis
patsaj buwo nuszawis ant kaťnū auksztosios pi-
lės Wilniaus. Kajp ludj sawa gadies-raszi
Motiejus Stryjkawski, atskajdoie 13, łakszti 170.
antra jispaudimo Warszuwoie 1846 m. (Dau-
kanto priedašas.)

2. Szendiena daugiaus tejp dajniú

Zid, žid ebelele
Raudonajs žiedelejs,—
Jr pražida kiliczkéle
Susiedelęš rankoj'.
Nesumana, ką daryti,—
Rejk susiedej palinkietii:
— Risk, risk ragskylelę *
Pakarcziuj, pakarcziuj.—
Jr iszgeria iki gała,
Jr parila kiliczkélę,—
Nù wiwat, nù wiwat.

* Wienas patsaj žodelis ragskylele atejo iki dewiniolekto amžiaus: kajpo gi to amžiaus pradioie tekino isz ragù mažas taureles woriel-kaj gerti, kaj butu isz rago swejkėsnėj esù gerti, ne kaj isz stiklo. (*Daukanto prierašas.*)

3. Swetu Dajnia

Wis tur, wis tur gaspadine,
Nenor, nenor nieka dūti;

Szengù tengù ejt swetelej,
Nenor, nenor iszwažiūti.

Gaspadorius atsiliepia,
Kajpo prider ukęš wiruj:

— Ben prikajsket pùdą ałaus
Jr idieket swarą medaus,—

Pamilieket tus swetelus,
Nelejsket namon wažiūti;

Wirket gajdius, kepket wisztas,
Jaunù gribù paszutinket,—

Teguł wałga, teguł gera,
Teguł wałga, teguł gera;

Jszwajszintus, iszmilietus
Lejsket sweczius, netrukinkét,—

Teguł wažiú, teguł kiałau
Swejki linksmi, swejki linksmi

I namelus, i namelus,
Kami anu tinaj ļauka.

4. Paswejkimias

Buk pagarbint's, Pone Diewe,
Musu wisu wienas tiewe,

Tiewe musu wisagalis,
Kurj garben wisas szalis,—

Garben tawi ta wietele
Jr mes, tawa szejminele,

Seni, jauni, didi, maži,
Swejki, linksmi, pujki, graži,—

Pałajminki tus namelus,
Wirus, paczes ir wajkėlus,

Duktes, seses ir szejminą,
Ganik wisus iki wiena,—

Mokiek anims szinteropaj
Už gerybę ju wisokę,

Už wisokę jų gėrybę,
Jr duszeliems dūk szwiesybę.

5. Parsiskirant swetems

Kajp linksmas ļajkas,
Kajp saldi diena,
Kad mes draugistiej'
Siedem szę dieną.

Swetelej brangus,
Szirdies linksmyme,
Negalem gejesti
Daugėsnėj nieka.

Jusu buwimas,
Jusu dajneles
Par ļabaj linksmen
Musù namelus.

Swetelej brangus,
Szirdies linksmyme,
Negalem gejesti
Daugėsnėj nieka.

Jszkļausyk, Pone,
Jr mus gėranczius,
Užļajkyk swejkus
Kialù ejnančzius.

Swetelej brangus,
Szirdies linksmybe,
Negalem gejsi
Daugesnej nieka.

Jdant suejtu,
Kur piemū wienas
Jr tin giedotu
Par wisas dienas.

Swetelej brangus,
Szirdies linksmybe,
Negalem gėjsti
Daugėsnej nieka.

Garbie tau, Diewe,
Auksciauis tiewe,
Garbie tau, sunau,
Jr Dwasej szwentaj.

Swetelej brangus,
Szirdies linksmybe,
Negalem gejsi
Daugėsnej nieka.

Gérkiem pakarcziuj
Jr olawokiem,
Niekur nebejkėm,
Czepat nakwokėm.

Swetelej brangus,
Szirdies linksmybe,
Negalem gejsi
Daugėsnej nieka.

6. Mergėle darbinykele

Kas isz tū sziaudū,
Kad ne bus grudū.
Padariau aluti
Grinū awižū.

Mana alutis
Saūdus midutis,
Anczgieriau mergelę
Skajstėj raudoną,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

Ana sūkała
Naujas staklelės
Be kirwia, be pejla,
Be szakalela,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

Ana iszaudia
Pļonas drobėlės
Be skieta, be mitiū,
Be szautuwela,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

Ana isskalbia
Pļonās drobėlės
Be szarma, be zedlaus *,
Be kuštuwelos,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

* Lietuwiszkej priskalbtas, zoslanas, ant kuriu
drabuzius skalbieja skalba. (*Daukanto prie-
rašas.*)

Ana surajžia
Pļonas drobėlės
Be siuła, be pejla,
Be risztuwela,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

Ana susiuwa
Pļonas drobėlės
Be siuła, be waszka,
Be adateļs,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

Pirszlys diewieja
Tus marszkinelus
Be kuna, be duszės,
Be swejkateļs,—

Mana mergėle, }
Darbinykéle. } bis

Ana iszmetia
Szienu weżimą
Be szakęs be griebła,
Be padútoja,—

Mana mergéle, }
Darbinykéle. } bis

Ana surisza
Rugiú piedelį
Be sziauda, be wirwęs
Jr be łunkiala,—

Mana mergéle, }
Darbinykéle. } bis

7. Wargu mergele

Kad linelus siejau,
Pati iękiejau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad linelus rowiau,
Jng saujeles krowiau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad linelus merkiau,
Suszalusi werkiau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad linelus miniau,
Jng saujeles piniau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad linelus braukiau,
Rankeles nudauĵiau,
Oj, bieda, bieda,
Nieks manęs nerieda.

Kad linus szukawau,
Kajp gęgę kukawau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad linelus werpiau,
Graudeĵ apsiwerkiau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad úrobeles audziau,
Tankiú suwiú szaudziau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

Kad drobeles rajĵiau,
Diewerelems swajdziau,
Oj, deĵa, deĵa,
Nieks manęs nerieda.

8. Mergele rupesninga

Paeżerieĵ' rimojau,
Bałtas rankas mazgojau.
— Oj ĵus, mana rankéles,
ĵus mana milemoses,

Uĵ ką ĵus nutekieset?
Ĵei ĵus tekset kam gęram,
Diekawosiu Diewuĵiuĵ,
O ĵei kluset kam prastam,

Reĵks wargti per amĵelu.
.....
Auga giroĵ' medelis,
Kadagis kadagėlis,—
Atĵok, miłas bernelį,

Noris koks sens, nenaszlys.
Eĵczjo ĵau ir uĵ seną,
Kad nebutu tikt naszlys,
Kad nebutu tikt naszlys.

9. Źiubris

— Ką dirb Źiubris rugiuse,
Źiubretajtis rugiuse?
Źubris, Źiubris, Źiubrelis
Rugiuse, rugiuse?

— Skin Źiubrelis warpeles,
Źiubretajtis warpeles,
Źiubris, Źiubris, Źiubrelis
Warpeles, warpeles.

— Ką dirb žiubris isz warpu,
Žiubrelajtis isz warpu?
Žiubris, žiubris, žiubrelis
Jsz warpū, isz warpū?

— Suk lizdeli isz warpū,
Žiubrelajtis isz warpū,
Žubris, žiubris, žiubrelis
Jsz warpū, isz warpū.

— Ką ded žiubris ing lizdą,
Žiubrelajtis ing lizda?
Žiubris, žiubris, žiubrelis
Jng lizdą, ing lizdą?

— Ded žiubrelis kiauszelus,
Žiubrelajtis kiauszelus,
Zubris, žiubris, žiubrelis
Kiauszelus, kiauszelus.

— Ką dirb žiubris isz kiausziū,
Žiubrelajtis isz kiausziu?
Žiubris, žiubris, žiubrelis
Jsz kiausziū, isz kiausziū?

— Per žiubrelis wajkėlus,
Žiubrelajtis wajkėlus,
Žubris, žiubris, žiubrelis
Wajkialus, wajkialus.

— Ką dirb žiubria wajkélej,
Žiubrelajtia wajkélej?
Žiubria, zubria, žiubrela
Wajkélej, wajkélej?

— Skin jo wajkaj rutelus,
Wajkutajtej rutelus,
Wajkaj, wajkaj, wajkélej
Rutelus, rutelus.

— Kur dies žiubris rutelus,
Žiubrelajtis rutelus?
Zubris, žiubris, žiubrelis
Rutelus, rutelus?

— Pin žiubrelis wajniką,
Žiubrelajtis wajniką,
Žiubris, žiubris, žiubrelis
Wajniką, wajniką.

— Kur dies žiubris wajniką,
Žiubrelajtis wajniką?
Žiubris, žiubris, žiubrelis
Wajniką, wajniką?

— Dūs žiubrelis mergėliems,
Žiubrelajtis mergėliems,
Žiubris, žiubris, žiubrelis
Mergeliems, mergeliems.

— Ką dūs žiubriui mergėles,
Žiubrelajtiuj mergėles?
Žiubriui, žiubriui, žiubreluj
Mergeles, mergeles?

— Dūs žiubriuj kwietkėlū,
Žiubrelajtiuj kwietkėlū,
Žiubriuj, žiubriuj, žiubreluj
Kwietkėlū, kwietkėlū.

* Ką ta dajnia senowie rejszka, szenden sunkū yra pasakyti; nes jog yra senū dienū, tas ludie, jog no senej dar auksztoje ir žiamoie Letuwoie abelnaj dajniawo, kajpo sawa tautos dajnia rugius nupjowūs. Wejzant i žodi žiubrys, žiburys, rejszk szwiesa, ir nu wisū yra suprantamas — žiuburys, žiburys. Pagal budo kałbos Letuwej, sūkrej kalbiedamis, užrauk per tankėj wienbalses žodiuse, par wis dajniūdamis. Tejpat žinoma yra isz prityrimo, jog be žiuburio arba szwiesos neaug nej medis, nej žole, nej jawas; taj rasi garbino tą Diewą žiloie senowie, kursaj žibino arba lejdo szwiesą, be kurios nieka nebutu buwi szioie pasaulie. Todiel turiejo jam už taj diekawoti. Jszisos dajnios niekur negaliejuu rasti Telsziū parakwijoie Kalnienuse. Kad butio isz kitū apigardū isztisą gawis, galiejes butio paliginti; rasi koksaj wienas žodis, butu apžiebis wisą tą dajnią; nes jog yra ji gadiniemis ir amžejs partajsyta, apej tą negal abejoti. Tejpat Letuwiu kałboie yra žodis žūbris, szenden daugioie wietoie tą pabuklę wadin noragas, kokį mauna artojas ant žagres arktō arba žambio: kajpogi sawo Postylie sako, fol. 38: „Jr perdaris kalawijus ant žūbriū, o ragotinės apgriesz ant pjautuwū“. Bet czia, man rodos, žodis žūbris ne paejna nu wejkrodio (a verbo) žibti, žibieti, žyburti, nes nu wejkrodio (a verbo) žioti: kajpogi žūbris apžio žagrę arktō. Szenden wietoie tos dajnios

rugius nupjowūs, pjowiej nupin ruginių war-
pū wajniką ir ant slesnū pūspliudū padūda
gaspadoruj, dajniūdams kajp cze mišas skajty-
tojas ras dajnią po № 10. (*Daukanto prierašas.*)

10. Gadinia

Atejo cziesaj,
Sunki gadinia,
Kad werkia žmones
Taj ne naujina.

Suspausti wisi
Nu kožnos szalies,
Nie wienas ne tur
Tikosios walęs.

Dusau artojas
Žiamę wartydamas
Jr daugel kartū
Aszaras liedams:

— Aj, Diewe mana,
Siratas tawa
Ne stumk nu sawęs
Diel wargū mana.

Neturiu cziesa
Tawi garbinti
Nej wardą tawa
Kada laubsinti.

Nug paties ryta
Lig gała dienos
Neturiu pats sau
Wałandos wienos.

Wargi asz gulū,
Wargi nubundū,
Dar darbū mana
Gała nerandū.

Nier man pakajaus
Nej gėras walęs,
Ne iszkadij sniegas
Nej šaszaj lytaus.

Dirbū wisados
Diel kožna lūma,
Wis mani skunda,
Dar uzdūd roną.

Esmi mažiausias
Už wisa swieta,
Aj, Diewe, dūk man
Kilur wietą.

Dusauja žmogūs
Aukstesnia lūma,
Nes kožna szirdis
Kent dide roną.

Werka ir naszlie,
Biedna sirata,
Werka ir kožnas,
Gera nematidams.

Jau isz szirdgīta
Ne sakysiu tolaus,
Gywensma daugiau,
Matysma daugiau.

11. Wargdienta rauda

Wos auszra auszta,
Praded gajdej gyst,

Jau man, wargdieniu,
Rejk dirbt' ir wargti.

Jau szaukia uriedas,
Mojūdam's kurielu:

„Pakinkykės, wergė,
Jautj ar kumeļę.“

Jszejnu ing lauką,
Ten prakajti aru,

Wienogi priwejza
Musza par nugarą.

O namy man gyszstant
Akys kialiej klysta,

Tūkartū užmingū
Kad gajdys gysta.

Noris szeszes dienas
Nedieloj' atdirbau,

Nupjowiau jau rugius,
Wasaroju, pievās.

Rup man pati, wajkaj,
Nakti neužmingu,

Rudinop dar plāukū
Ant eldzi i Rīgā.

Prekiejej sau jawus
Atema isz eldziū,

O asz aļkan's kansnia
Dūnos praszau meldziu.

Gryždamas pusplikis,
Szaltij gawau ligā,—

Wiel tū pats plauk, wérgé,
Sū ranstajs i Rīgā.

Asz sū aszaromiš
Sausā dūnā kremtū,

Mana padiejimas
Jau ligūs galwijuj.

Ponas turia auksa
Ant koju ir pirsztū,—

O asz be skatika
Jr jau badū mīrsztū.

Paskēlbja karionē,
Wisi sū buginti,—

Pasakia: „Tau, wérgé,
Rejk tiewajņē ginti.”

O namij siedieti
Wieszpatie bepīgūl —

Jau surisza mani,
Nuwežia i Ringā.

Melū tas, kas saka,
Jogej wisi ligūs:

Bajoras be preķes,
Mužikas jau pigūs.

Wieszpatie Diewe,
Wieszpatie Ciecoriaul

Argi jau par amžius
Bus man wis tejp nedor?

Wienam wakar géraj,
Szenden dar géresnej,

Argi man wienam bus
Kas karta blōgésnej?

Kangi tada dirbti,
Kol smertia sulauksma?—

Wiltieje gyvenant,
Rejk arielkā gérti.

KOMENTARI

Tekstas XXX 1

Prieraše žodžiai *midu ir kita giera*^{1a}
īterpti virš eilutēs, o žodis *iszriedytā* —
īrašytas vietoj īsbraukto *pagražintā*.

Pirminiu uzařšymu galima laikyti Dau-
kanto ranka atskirame lapelyje surařytā
tekstā XXIV 49:

Musu susiedeluj wargas yra,
Tau[ra]gale raņko yra.
Nesumana, kōr padieti,—
Tōr sosiedej pazadieti:
— Rysk, rysk ragskilele,
Jsz tos baļtos taurageļes,
Pakarczuj, pakarczuj, pakarczuj.

Penktoje eilutēje žodis *ragskilele*. patai-
sytas īs *raskilele*.

Juodraštinēje Daukanto redakcijoje,
tekstas XXIV 1:

Senu dienu raginamoja

Musu susiedeluj sunkū yra,
Tauragēle rankoi' swirū.
— Risk, risk ragskyleļē
Pakarczuj, pakarczuj,
Palinkiejis tawarczui.

Jr iszgeria iki gała,
Jr parita tauragele,—
Ej wiwat, ej wiwat.

Rėzos, Stanevičiaus, G. H. Neselmano,
A. Juškos rinkiniuose variantų nėra.

Perspausdinta leid.: Lietuvos tautosaka.
T. 2. Dainos, raudos. V., 1964, p. 180,
tekstas 150. Ten pat (tekstas 151) išspaus-
dintas variantas, užrašytas M. Stonio Šiau-
liuose 1931 m.

Tekstas XXX 2

Dainos antraštėje žodis *daugiaus* už-
brauktas. Prierašė — žodis *ragškylele* įterp-
tas virš eilutės.

Pirminių užrašymų, variantų, juodrašti-
nių redakcijų nėra. Pluošte XXXIII, po
teksto 123, Daukanto ranka įrašytas tri-
jų eilučių fragmentas:

Oj Raskiła, raskileli,
Risk ant szonų skleincizele
Pakarcziou, pakarcziou.

Tekstas XXX 3

Antraštė *Swetiu Dajnia* vėliau pataisyta
į *Swetej Dajnių sziksztaj gspadinej*.

Teksto autentiškumas abejotinas. Pirmi-
nio užrašymo nėra. Juodraštyje (XXIV
26/27) Daukanto ranka iškart buvo įrašy-
tas toks šešių dvielių tekstas:

Wis tur gspadine,
Nenor nieka dūti,—

Szen ten ejt swetelej,
Nenor iszwažiūti.

— Antkajskėt ałaus,
Idiekėt medaus,—

Milieket swetelus,
Kad ne wažiūtu.

Wirkėt gajdius, paszutinkėt,
Lejskėt sweczius, netrukinkėt,—

Tegūt wažiū, tegūt wažiū
Ismilieti, iszwajszinti.

Beredaguodamas, betaisydamas ir papil-
dydamas, Daukantas šį tekstą kone per-
kūrė. Dainos pradžioje jis įvedė pakarto-
jimais (*Wis tur, wis tur... Nenor, ne-
nor...*). *Szen ten* pataisė į *Szengu tengu* ir
paraštėje įrašė nuo savęs naują dvielį:

Gspadorius atsiliepia
Kaj pridera mejlės wiruj.

Trečia—ketvirtą dvielį kita ritmika jis iš-
taisė savaip:

Taj prikajskėt pūda ałaus
Jr idiekėt medaus swarą,—
Pamilieket tus swetelus,
Nelejsket namon wažiūtu,

o penktojo dvielio pirmąją eilutę pavertė
dvieliu:

Wirkėt gajdius, kepket wisztas,
Jaunū gribū paszutinket,

ir gale juodraštyje, iškart pieštuku, o pas-
kiaiu per pieštuką rašalu, prirašė paskuti-
nius posmus, nesiskiriančius nuo teksto
XXX 3 pabaigos.

Tekstas XXX 4

Antraštė *Paswejkinimas* vėliau pataisy-
ta į: *Padiekawojimas swetiū gspadoruj*.
Neaukšto meninio-idėjinio lygio auto-
rinės kūrybos daina. Yra du pirminiai už-
rašymai: V 2 ir XVI 1. Daukantas pakei-
tė tekste tik vieną žodį *Blągasłowik* į *Pa-
łajminki*.

Juodraštiniam XXIV pluošte yra kita
Daukanto suredaguota įvairesnė ir įdomes-
nė svečių atsisveikinimo daina (tekstas
41), kurios randame rinkinyje keturis pir-
minius užrašymus (X 15, IV 19, XXI 12
ir XXXIII 62), rodančius dainos populiaru-
mą anuo metu. Juodraštyje suredaguotas
tekstas perbrauktas, vadinasi, nors nepate-
kęs į XXX pluoštą, jis buvo Daukanto
perrašytas į kita, neišlikusį pluoštelį. To-
dėl pravartu pateikti čia tą Daukanto re-

dakciją ir sugretinti ją su pirminiais dainos užrašymais.

Tekstas XXIV 41

Pakinket arklius, jau waziūsma,
Paskutini karta jums dajniūsma,—
Gaspadoriau, gspadine,
Buket linksmi, apłankyti
gyvenimi jusu.

Kiek wiesziejem adinelū,
Kiek kalbiejom mes zodelū,
Kiek iszgeriem mes łaszdelū,—
Diewe dūk jums tiek metelū
gywenti swejkims linksmims.

Kiek ipyliet mums grudelū,
Diewe dūk jums tiek purelū,
Stajnio didziu zirguželū,
Kitu wisu g[i]wolelū
gywenimi jusu.

Tetuszajtej, matuszales,
Seserajtej ir brołajtej,
Pieme[ne]le]j, piemeneles,
Sumdynikaj ir bernele]j,—
Buket swejki linksmus.

Tejpo i[r] tū, dukterajtej,
Kuri žadi stūminajti,—
Kad tau linelej derietu,
Skrinie drobes nepelietu,
Grejtaj isztekietumi.

Szwentas, szwentas Diewe,
Wisagalis, amžin's tiewe,
Błagastowik tus namelus,
Łajmink wisą szejminele,—
Cywenti swejkims linksmims.

Pirminio užrašymo neišliko. Todėl nelengva nustatyti, ką pakeitė Daukantas, jį redaguodamas, nors tokių pakeitimų šiam tekste neabejotinai yra. A. Juška „Svotbinėj rėdoj“ užrašė panašią dainą kaip vestuvinę, dainuojamą vištavimo metu (žr.: A. Juška. Lietuviškos svotbinės dainos, t. 2, 1955, p. 341). Palygi-

nus šį tekstą su paplitusiu variantu (kurio Daukanto rinkinyje yra keturi panašūs užrašymai), galime numanyti, kad Daukantas bus pašalinęs bent dainos pradžioje religinius simbolius („dievo žodžius“), atpalaidavęs ją nuo apeiginės paskirties ir pateikęs kaip naujovišką dainą, dainuojamą šiaip vaišių pabaigoje, svečiams atsiveikinant. Palyginimui pateikiame vieną užrašytųjų variantų (tekstą X 15 „Apie Padiekawojjma už wysa giara“):

Kinkik žyrgus, jaw waziوسma,
Diewa žodzius mes pyldisma,—
Pyłny twartay giwolelu,
Staynes bieruju žyrgielu
Jusu giwenyma.

Kiek sugieraw asz łaszelu,
Diewy douk joms tiek purelu,—
Kad taw rugietey derietu,
Mieygo gruday nepelietu
Yr neyszdowntumi.

Oy sesate, sesarate,
Kam žadieje]y marszkinelus,—
Kad taw tyneley derietu,
Skrinie]y drobes nepelietu
Yr neyszdowntumi.

Yr jus wiray ukinikay,
Yr berneley somdinikay,
Pyjmyneley, pyjmyne]y,
Somydynikay yr bernele,—
Bukiet wysy linksmiy.

Szwętas, szwętas Diewy musu,
Miławsesis Tewy musu,
Błagastowik tus numelus
Yr alelaw[s] dawieielus
Už ju giara szyrdi.

Dar vieną svečių atsiveikinimo dainą, prasidedančią eilute „Kinkiket, swetele]j, žirgelus...“ su žinomu bačkelės ir uzbonelio barnio motyvu, Daukantas, nedaug tepakeitęs K. Moigio atsiųstą užrašymą (žr.: Medega S. Daukanto bijografijai. Shenandoah, Pa, 1898, p. 49—50), įdėjo ne

į šį, bet į kitą tokio pat pobūdžio XXXI pluoštą (tekstas 1). Tos dainos variantų yra rinkinio pluoštuose bent keli pirminiai užrašymai (pvz., I 14^a, X 18, XXVII 28), be to, ją Daukantas bandė redaguoti, dar ruošdamas „Dainės Žemaičių“ (žr. juodraštinį tekstą XXXIII 132).

Tekstas XXX 5

Antraštė vėliau pakeista į *Gaspadorus dajniū Parsiskirant swetems.*

Kaip ir pirmesnė, yra tai neaukšto meninio-idejinio lygio autorinės kūrybos svečių atsisveikinimo daina. Tuose pat rinkinio pluoštuose yra du, beveik vienodi, pirminiai užrašymai: V 3 ir XVI 2. Redaguodamas Daukantas dainos tekstą nežymiai pakeitė. Pirminiuose užrašymuose antrasis posmas yra toks:

lunsu paweykslas, junsu giesmely
Dideley linksmyu musu kampeli,

o priedainio antroji eilutė — *szyrdeys paliaka.*

Šios penkios XXX pluošto dainos yra vienos tematikos — tai svečių, vaišių dainos. Anrašėlių redakcijoje matyti Daukanto noras susieti jas į vieną kompleksą.

Vienos labai vertingos vaišių dainos, kurios pirminį užrašymą Daukantas yra taisęs, jis neįdėjo į šio pluošto rinkinį. Tai naujoviška, autorinės kūrybos daina, užrašyta IV pluošte (tekstas 1) su antrašte „*Duma gospodarza*“. Joje vaizduojama varginga baudžiauninkų butis. Ji yra kupina socialinio protesto motyvų. Daukantas buvo įtraukęs tą dainą į paruoštą spaudai ir pateiktą cenzūrai „Dainių Žemaičių“ rankraštį, tačiau cenzūra tada neleido jos spausdinti. „Dainių Žemaičių“ cenzūros byloje cenzorius išakmiai pažymi, jog rinkinio sudarytojas sutikęs išimti „*Duma gospodarza*“ tekstą, kaip netinkamą. (Šia informacija čia pasinaudota, maloniai leidus drg. V. Tumeliui, kuris surado Leningrado archyvuose „Dainių Žemaičių“ cenzūros bylą ir ruošia jos publikaciją.) Aišku,

Daukantas sutiko išimti šią dainą ne gera valia, bet dėl to, kad nesutikęs iš viso galėjo negauti cenzūros leidimo spausdinti „Dainės Žemaičių“. Čia yra pateikiamas tekstas, kurio Daukantas negalėjo paskelbti, t. y. toks, koks jis buvo užrašytas pluošte IV 1, o pabaigoje — Daukanto pataisos.

Susieday mana yr gimineles,
Užpraszaу jumis ont adineles.

Susiesieskiet ant to suola,
Nes po prociu mums pripoula.

Nejeszkosių brągiu trunku,
Tyktay procius mana ranku.

Sunkiey dirbom szin wasara,—
Bowisemos tan wakara.

Kur tie waykay, mana žonka,—
Niaszkiet ariekfos prasta trunka,—

Ir dar piņas unkurialis,
Tesilinksmen prasziokialis.

Wysas zaplots musu procey,
Kad gieram ir wałgom soczey.

Praszau, sweteley, pasibute,
Gal neužiłga reyks mums žute,—

Gal nesulauksma antru metu
To susejma musu reta;

Gal užgrus sienas griczios szetos,
Reyks mums jeszkote wietos kitos;

Gal fundamentus isznaykinti,
Sunku bus toj wietoi rimti;

Gal neliks akminia kiertynia,
Kur musu tiewu gimtynia.

Kad tieway musu atsikialtu
Isz kapelu anu szaltu,

Pamate musu smaguma,
Grinsztu ing kapus isz uma;

Iaw nebrastu to piermu buwa,
Katras czionay pyguma;

Zwilkterie ant stona nelaba,
Grynsztu kuogreycziaus ing graba.

Je to wisa nepažina,
Kayp dabar mumis wargina;

Je giwena czion cnatliway,
Baygie dienas szcziesliway.

Mums dabar łabay rejķ suwarkte,
Nebier kam beužtarte.

Budamis teyp prispawstays,
Išz wisu szalu subawstays,

Kad ir dwaren mumis wara,
Eykiem wisi ing kamara,—

Bukiem ponays szin wakara
Už wisu metu pakara.

Ir, norint karos rito ponas,—
Pilnas szendien ir uzbonas;

Tieszdydamis wargus sawa,
Atsigierkiem szin wakara.

Daukanto pataisos įrašytos pieštuku pirminiame užrašyme, kai kur jos yra vos beįskaitomos. Pateikiame taisytas eilutes, kursyvu išskirdami Daukanto įrašus: *pa-kwijčiau* jums ont *walandeles* — Nes po darbu mums pripuola — Tyktay *waisiu* (?) mana ranku — *Linksmisemos szin wakara* — Kur tie waykay, mana *žmona* — *Wisa d'ga* musu *wargá* — *To suejma* musu reta — Gal ir *pamatus* isznaykinti — *Zwilkteriej* ant stona... — Grynsztu... ing *kaparej* — Ije to wisa... — Ije giwena... *padorej* — Baygie dienas *malonej* — *Taj* wisu metu *nupelna* — *Linksmindami* wargus sawa.

Tekstas XXX 6

Pirminis šios dainos variantas yra Daukanto ranka rašytame pluošte XXIII (tekstas 3), gal būt, užrašytas paties Daukanto. Čia daina kontaminuota su kita, be to, ji yra trumpesnė — nėra 5, 6, 8, 9 ir 10 posmų. Redaguodamas dainą, Daukantas galėjo turėti ir kitą, pilnesnį variantą,

kuris tačiau rinkinyje neiškilo. Čia pateikiame pilną kontaminuotą variantą XXIII 3:

Kas išz tu sziaudų,
Kad ne bus grudu;
Padirbau ałuti
Grinų awižų.

Mana ałutis,
Saідūs midutis,

Užgieriau sesele
Skajstėj raudona.

Mona sesele,
Darbinikele,

Ana sukałusi
Na[uj]jes stakleles.

Ana sukała
Naujes staktėtes

Be kirwi, be peļli,
Be szakaleli;

Ana iszaudę
Plonas drobeles

Be skįjta, be niciu,
Be szautuwelo;

Ana isiuwa
Plonas drobeles

Be siuło, be siłko,
Be adateles,—

Muna sesele,
Darbinikele.

Ejsiu i darzeli
Rutelū skinte.

Ne tijk ana skyne,
Kiek raudoje werķe,

Aņt rutu szakelū
Prisikrisdama.

Kou maczis werkus,
Graudej raudojus,—

Ejtu i lakele
Szijnelo griebti.

Kiek brukių brokiau,
Tiek graudej verkiau,

Ąnt jūdos žiameles
Prisikrisdama:

— Oj ziame, žiame,
Jūda žiamele,

Atieme tetuszi
Jr matuszele,

Atiemej tetuszi
Ir matuszele,

Atimki ir maņi,
Wargo mergele.

Zemele jūda
Atsakidama:

— Neisulisii,
Wargi budama.

Wargeliej gimiau,
Wargeliej augau,

Už warga berneli
J nutekiejau.

Antrosios dalies variantų, užrašytų kaip atskira daina, Daukanto rinkinyje yra daugiau — žr. tekstus IV 17, XXI 45. Be to, yra ir juodraštinė Daukanto redakcija — tekstas XXIV 34.

Daina apie mergelę darbininkėlę turi daug variantų: plg., A. Juškos „Lietuviškose svodbinėse dainose“ (1955 m. leid., t. 1, tekstas 203); leid.: Lietuvių tautosaka. T. 1. Dainos. V., 1962, tekstai 156, 157.

Tekstas XXX 7

Pirminis šios darbo dainos variantas yra pluošte XXVII (tekstas 11), Daukanto gautame po 1846 m.:

Biedoke Mergajte

Kad linelus siejau, pati iekiejau,
Oj, bieda, bieda, nieks manes nerieda.
Kad linelus rowiau, ung saujeles krowiau,
Oj, bieda, itp.
Kad linelus miniau, ung saujeles piniau,

Oj, bieda.
Kad linelus szukawau, kajp gugute kukawau,
Oj, bieda.
Kad linelus werpiau, graudej apsywerkiaiu,
Oj, bieda.
Kad drobela audziaiu, smutni grejtaj szaudziaiu,
Oj.
Kad drobela rajziaiu, diewerelams swajdziaiu,
Oj, bieda.

Tekste XXVII 11 Daukanto pataisų nėra (kai kurie kiti šio pluošto tekstai jo taisinėti), nėra nė juodraštinės redakcijos XXIV pluošte. Šį pirminį variantą Daukantas pakeitė palyginti neadaug. Priedainio eilutę „Oj, bieda, bieda..“ jis ištaisė į „Oj, de ja, de ja..“; surimuotas priedainis, gal atsitiktinai, išliko tik po vieno posmo. Dviem posmais („merkiau..“, „braukiau..“) galėjo dainą papildyti iš kito, neišlikusio rinkinyje, pirminio varianto arba iš analogijos.

Tekstas XXX 8

Šios vestuvinės dainos pirminio varianto Daukanto rinkinyje nėra. Juodraščiuose, vieno lapo gale, tėra dvi eilutės (pluoštas XXIV 46):

Ant ezerelu rimojau,
Baltas rankeles mazgojau.

Toliau teksto nėra, nes sekantis rankraščio lapas su dainos tęsiniumi neišliko.

Iškritis eilutėms, dainos strofika sutriko; Daukantai nepavyko darniai suposmuoti tekstą ketureilėmis strofomis.

Šios dainos pirmąkart išspausdintą variantą randame A. Juškos „Lietuviškose svotbinėse dainose“ (žr. 1955 m. leid., t. 2, tekstą 1054). Leidinyje: Lietuvių tautosaka. T. 1. Dainos. (V., 1962) įdėtas variantas, užrašytas T. Brazio Perlojeje maždaug 1918—1919 m. (tekstas 289, p. 295).

Tekstas XXX 9

Antraštė „Žiubris“ Daukantas vėliau pataisė į „Žiubrys“, bet į dainos tekstą tos pataisos neperkėlė.

Pirminis variantas yra pluošte XX (tekstas 12), kurį Daukantas gavo po 1846 m. Šiame pluošte po paskutinio teksto yra parašas: *Cyryll Wambutt*. Juodraštinė Daukanto redakcija — tekstas XXIV 2. Tiek juodraštyje, tiek ir galutinėje Daukanto redakcijoje daina ištiesai atitinka pirminį variantą. Tėra tik vienas pakeitimas: paskutiniame dainos posme eilutę „*Duos žebreluow kwyjtielu...*“ Daukantas pakeitė „*Dūs žiubriuj kwietkelu...*“ Be to, pirmiame tekste (XX 12) ir juodraštyje (XXIV 2) visur rašoma „*žebriś*“, „*žebrelis*“, „*žebrelajtis*“, o galutinėje redakcijoje Daukantas rašo „*žiubris*“, „*žiubrelis*“, „*žiubrelajtis*“.

Daukantas šią dainą laikė labai sena ir vėliau prirašytame prieraše, etimologuodamas „*žiubri*“ su „*žiburiu*“—„*šviesa*“, teikiantis žemei gyvybę, stengėsi įrodyti mitologinį jos pobūdį, nors ir jausdamas, kad tam įrodymų nepakanka.

Kitų šios dainos variantų išlikusiam Daukanto rankraštiniam rinkinyje nėra. Tačiau vieną jos variantą buvo Daukantai atsiuntęs K. Moigis, paaiškindamas 1846 m. vasario 11 d. laiške, jog daina jam „atsiūsta nuo kunigo, kurs dagavo isz atminties žilo senelio varpinško“ (žr.: Medega S. Daukanto bijografijai. Shenandoah, Pa, 1898, p. 37). Moigio atsiūsto varianto tekstas toks:

Regiu Zubrį augantį — Zubrį lidzą nešantį,
Regiu Zubraitį augantį — Zubrelį lidzą nešantį;
Regiu brolį augantį — brolelį berą žirgą szejantį;
Regiu sesę auganczią, sesę kraiczius kraujanczią,
Regiu sesutę auganczią, sesutę kraitelį kraujanczią.

Daukantas teisingai pažymi prieraše, kad dainą apie žiubrį „*abełnaj dajniawo [...]* *rugius nupiwòs*“. Jos variantas yra A. Juškos „Lietuviškose dainose“ (T. 1, 1954 m. leid., tekstas 180). Vienas variantas yra ir leid.: Lietuvių tautosaka. T. 1. Dainos. V., 1962, tekstas 69, įdėtas rugiapiūtės dainų skyriuje.

Prierašo pabaigoje Daukantas mini kitą, naujovišką rugiapiūtės dainą, kurią

„[...] cze *miłas skaitytojas ras [...]* po №. 10“ Tačiau tos dainos XXX pluošte nėra: ji liko XXIV pluošto juodraštyje (tekstas 38):

Labas wakarelis,
Rugių wajnikėlis. bis

Nū wajniks grudūtas,
Pirags pentinūtas. bis

Par sniegą digis,
Par ledą židiejis. bis

Szalcziu ir litū
Daug jis regiejis. bis

— Priimk, tiewuželį,
Rugių wajnikėli. bis

Ant baltū rankelū,
Ant baštu rankelū.

Tekstas XXX 10

Pradinę dainos antraštę „*Gadinia*“ Daukantas išbraukė ir pakeitė „*Wergo dajnia*“, o paskui pavadino ją „*Wergo rauda*“.

Tai naujoviška, individualinės kūrybos, be to, socialinio protesto daina. Tolydžio betaisydamas antraštę, Daukantas vis aiškiau pabrėžia šį jos pobūdį. Kaip ir „Giesmė muzikėlio“, ji taip pat „[...] persunkta atviro protesto prieš socialinį engimą, [...] realistiškai atspindi sunkų valstiečio baudžiauninko gyvenimą“. (K. Korsakas. „Giesmės muzikėlio“ autorystės byla.— „Literatūra ir kalba“, t. 6, 1962, p. 218). Šis sugretinimas daromas neatsiitiktinai — juk Daukantas pats tuoj po šios dainos deda „Giesmės muzikėlio“ variantą (tekstas XXX 11). Tačiau, skirtingai nuo „Giesmės muzikėlio“, apie šią dainą nepavyko rasti jokių duomenų. Daukanto laikais, o, gal būt, ir vėliau, ji niekur nebuvo išspausdinta. Nėra jokių žinių, kaip Daukantas gavo jos užrašą arba nuorašą — jų nėra Daukanto rinkinyje, jei nelaikysime pirminiu užrašu teksto XXIV 3, įrašyto paties Daukanto ranka juodraščių pluošte.

Šį tekstą Daukantas perkėlė į XXX pluoštą rinkinėly ištisai, nieko nekeitęs; skiriasi tik vieno kito žodžio rašyba, be to, trečiojo posmo antroji eilutė juodraštyje buvo *Ziamę wartydams*, o dešimtojo posmo ketvirtoji eilutė — *Kitur wietelę*.

Tekstas XXX 11

Jeigu neįmanoma atsekti dainos („Gadinia“) pirmesnės kilmės bei šaltinio, tai kas kita yra „Giesmė muzikėlio“, kuri pirma kart buvo išspausdinta knygelėje „Jonas iš Swisloczes krominikas wędrowois. Lietuwiszku liežuwiu iszgulditas kasztu yr storony par Jozapa Rupeyka [..]“, išleistoje Vilniuje 1823 metais. Tai, kaip žinome, yra lenkų poeto vilniečio Pranciškaus Sokolo-Šahino eilėraščio „Chlopek“ laisvas vertimas į lietuvių kalbą, arba perdirbinys, atliktas nežinomo autoriaus (žr.: K. Korsakas. „Giesmės muzikėlio“ autorystės byla).

Tačiau Daukantas deda šią dainą į XXX pluoštą rinkinėly ne iš „Jono iš Swislocės“ knygelės ir ne pagal tą spausdintą jos tekstą. Rankraštiniame Daukanto rinkinyje yra pirminis tos dainos folklorinio varianto užrašas (arba nuorašas), kuris, kad ir palyginti nežymiai, tačiau vis dėlto skiriasi nuo 1823 metais išspausdinto teksto. Kitą tautosakinį variantą antrojoje XIX a. pusėje paskelbė A. Juška „Lietuviškose dainose“ (žr. 1954 m. leidimo t. 1, tekstą 396). Daukanto rinkinyje „Giesmės muzikėlio“ variantas užrašytas atskirame lapelyje, įdėtame į pluoštą XXIX (tekstas 8):

Wos auszra uższwit, wysztas praded karkty,
O man, wargdiniu, reyk dyrpty, reyk warkty.
Szauki uriedas, mojudams kurelu:
„Pakinkik, wergia, iauty ar kumela“.
Eynu i ļauka, su prakaytu aru,
Winok priweyzda musza par nugara.
O naky grinsztu, kiala akis klista,
Tu kartu gulu, kada gaydis gista.
Nor deszimt dienu niedelo atbuwes,
Nupiowiaw rugius, wasaroiu, piwas.
Rup paty, waykay, naky neużmigu,
Rudini pļaukiu ant eldzia i Rigu.

Prekieiey iawas atieme ysz eldziu,
Asz alkans dunas kansne praszau meldziu.
Grinsztu pusplykis, szaltiey gawau lyga,—
Wel pļauk tu, werge, su ranstas i Riga.
Girdiet karniony, wysy subauginty,—
Pasaki: „Werge, reyk Tewiste ginty“.
Numyi siedieyty Wieszpatie bepygu,—
Muni suryszen nuweży i Riga.
Asz su aszaroms sausa duna ryniu,
Muna pazintes tokie kapp galwifiju.
Ponas tur auksa ant ranku, ant pyrsztu,—
Asz be skatyka dabar badu myrsztu.
Wieszpatie Diewe, Wieszpatie Ciesoriu,
Argi par amżiu tayp man bus nedoru?
Kam wakar giaray, szenden dar gairesney,—
Argi man winam kas karts bus piktesny?
Meluw, kas saka, iogiy žmones ligu:
Baiors be prekia, muzyks dydey pygus.
Ką tad darysu, kol suļauksiu smertia?—
Wiltiey giwenty reyk ariekta giarty.

Lygindami šį užrašą su autentišku spausdintu tekstu, matome, kad jame daina išliko visa, su visais posmais, tos pat ilgųjų eilučių strofikos, tik du paskutiniai posmai — 7 ir 8 — susikeitė vietomis. Išskyrus rašybą, kai kuriuose posmuose (1 ir 4) niekas nepakeista, o kitų posmų eilutėse yra žodinių pataisų, nepakeičiančių turinio: „*Eynu i ļauka..*“, „*Tu kartu guļu..*“, „...*niedelo atbuwes*“, „*Rudini pļaukiu..*“, „...*reyk Tewiste ginty*“, „*Numyi siedieyty Wieszpatie bepygu*“, „*Muni suryszen nuweży..*“, „...*ant ranku, ant pyrsztu*“, „...*dabar badu myrsztu*“, „*Argi par amżiu..*“, „*kam wakar giaray..*“, „*Ką tad darysu, kol suļauksiu..*“, „*Wiltiey giwenty..*“

Pagal šį tekstą XXIX 8 Daukantas rašo pirmąją savo juodraštinę redakciją (tekstas XXIV 4), kuriai duoda antraštę „*Warszas*“. Šioje redakcijoje Daukantas palieka visas tas pačias ilgąsias eilutes, tą pačią jų seką, kaip ir tekste XXIX 8 (gal būt, per neapsižūrėjimą, iškrito tik viena eilutė: „*Rup paty, waykay, naky neużmigu*“). Nekeisdamas kūrinio sandaros ir turinio, Daukantas šioje redakcijoje tik stilistiškai pataiso kai kurias eilutes: „*Wos praszwint..*“, „...*rejk dirbti, rejk werg-*

ti", "...gučū, kad gajdys gysta", "...ne-
dielof atbuwau", „Girdiet karion wisi su-
bauginti", "...rejk tiewajne gint", "...sau-
są dūną kremtu", „Mana nūmone toké,
kokę galwijū", "...auksa ant rankū, pirs-
tu", "...mužik's tabaj pigūs", „Ką tad
wejksiu? ko! su'auksiu smertia..."

Lapo krašte prie šios redakcijos Daukan-
tas parašė „zbrakowana" (lenkų k.) ir teks-
tą užbraukė. Matyt, ši redakcija Daukanto
nepatenkino, nes čia pat (tekstas XXIV 5)
jis rašo naują redakciją. Visų pirma, jis
idėjiškai paryškina antraštę, pavadinda-
mas dainą „Wargdienia rauda". Antras
reikšmingas pakeitimas — strofikos: kiek-
vieną ilgąją eilutę jis paverčia dvieliu:

Wos auszra auszta,
Praded wisztas kart'...

XXIV pluošte tos redakcijos turime tik
pradžią (6 dvielius), nes sekantis lapas su
teksto tęsinium rankraštyje neišliko. Antra
vertus, šią redakciją Daukantas perkėlė
į XXX pluoštą, kaip tekstą 11 (pakeitęs
tik antrąją eilutę: „Praded gajdej gyst"').
Vadinasi, kiti Daukanto padaryti pakeitima-
i atsispindi šioje galutinėje teksto
XXX 11 redakcijoje. Lygindami ją su
autentišku „Giesmės muzikėlio" tekstu, iš-
spausdintu 1823 metais, tuojau pat paste-
bime, kad Daukantas grąžino iš jo į savo
redakciją kai kuriuos fragmentus („Rudi-
nop dar p'aukū...“, „Ant kojū ir pirs-
tū...“; du paskutiniai dvieliai kone pažo-
džiu atstatyti pagal autentiško teksto
7 posmo antrąjį dvielį). Taigi, rašydamas
galutinę teksto XXX 11 redakciją, Daukan-
tas turėjo prieš akis ne tik tautosakinį
užrašymą (tekstą XXIX 8), bet ir autentiš-
ką literatūrinį spausdintą tekstą. Ir vis dėl-
to jis elgiasi su tuo tekstu gana laisvai.
Jei užrašė XXIX 8 buvo tik sukeisti vie-
tomis posmai 7 ir 8, tai savo galutinėje
redakcijoje Daukantas dar daugiau sukei-
čia posmų seką. Autentiško teksto 6-ąjį
posmą („Asz su aszaromis...“) jis atkelia
tuoj po 4-ojo, o 5-asis posmas („Paskelbia
karionę...“) virsta 6-uoju. 7-ąjį posmą Dau-
kantas perskelia į dvi dalis — po dviejų

pirmųjų eilučių atkelia visą 8-ąjį posmą,
o dvi kitas eilutes („Kangi tada dirbti...“)
nukelia po 8-ojo posmo ir jomis užbaigia
dainą. Be to, jis ir šioje savo redakcijoje
nevengia daryti stilistinių pataisų teksto
eilutėse.

Kodėl Daukantas savo redakcijoje taip
laisvai elgėsi su autentišku, jam žinomu,
literatūriniu tekstu, įtraukdamas dainą
į savo ruošiamą rinkinį? Sąmoningai,
žingsnis po žingsnio peržvelgus visą Dau-
kanto darbą, redaguojant šį tekstą, savaime
išryškėja atsakymas į tą klausimą.
Dėdamas į ruošiamą spaudai rinkinį nau-
joviškas, individualinės kūrybos dainas,
Daukantas nesiribojo literatūros istoriko
uždaviniu — šiuo atveju jis būtų turėjęs
tiksliai pakartoti autentišką tekstą, kaip
literatūros istorijos faktą. Priešingai, jam
labiau rūpi populiarinti dainą, pateikti ją
taip, kad idėjinis jos turinys pilnutinai
pasiektų jo laikų skaitytoją, lietuviu
valstiečio-baudžiauninko sąmonę, kad skel-
biamas tekstas būtų suprantamesnis, įtai-
gesnis, lengviau įsimenamas. Todėl, ir re-
daguodamas šią naujovišką socialinio pro-
testo dainą, sukurtą ir išspausdintą prieš
ketvirtį šimtmečio, jis siekia lyg atnaujinti,
geriau, jo nuomone, pritaikyti savo laikų
skaitytojo supratimui. Tuo paaiškinamas,
visų pirma, dainos strofikos pakeitimas.
(Pažymėtina, kad V. Mykolaitis-Putinas
savo romano „Sukilėliai“ II dalyje pateikia
„Giesmės muzikėlio“ fragmentą ne auten-
tiškomis ilgomis eilutėmis, bet, kaip ir
Daukantas, trumpų eilučių dvieliais —
žr.: V. Mykolaitis-Putinas. Raštai, t. 7.
V., 1968, p. 16.) Tam pačiam reikalui jis
įtaigiau ir, jo išmone, logiškiau pakeičia
dainos posmų seką, stilistiniais pataisymais
eilutėse siekia suprantamiau nusakyti dai-
nos mintis.

Leidamas „Dainės Žemaičių“, Daukantas
buvo susidūręs su carine cenzūra ir jos
reikalavimu turėjo išimti iš rinkinio dainą,
kurioje buvo socialinio protesto motyvų
(žr. ankstesnes pastabas dėl dainos „Duma
gospodarza“ prie teksto XXX 5). Nepaisy-
damas šio patyrimo, jis į naują rinkinį,

ruošiamą spaudai, vėl deda socialinio protesto dainų, nors žino, kad cenzūra vėl gali neleisti jų išspausdinti. Kaip eilės kitų savo darbų, Daukantui neteko išleisti nė tolesnių „Dainių Žemaičių“ pėdelių. Ne-

Lietuvos TSR Valstybinė
respublikinė biblioteka

sunku numanyti, kokią reikšmę ir poveikį būtų turėjęs šis rinkinėlis su įdėtomis į jį socialinio protesto dainomis, jei Daukantui būtų pavykę anuomet jį išspausdinti.

Įteikta
1968 m. gruodžio mėn.
